

E 6358

MAJANDUSTEADUS.

Professor E. POOM'i Kõrgemas
Sõjakoolis peetud loengute
konspekt.

Kõrgem Sõjakool.
1940.a.

ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

Arg40
Poom

44189

RAHVAMAJANDUS.

1. Tarve.

Inimene sünnib ja omab kohe tarbeid näit: toidu-, keha-
katte- jt. tarbed. Inimese kasvades tarbed mitmekesisitavad.
Tarbeks nimetame puuduse-tunnet ühes püüga seda tunnet
kõrvaldada.

Puuduse-tunne on mitmelaadiline: nii materiaalsete
kui immateriaalsete huviste järele.

Kultuuri arenedes tarbed kasvavad nii kvantitatiivselt
kui kvalitatiivselt. Rahva kultuuri mõõdetakse sageli sel-
le järgi kui suur osatähtsus on kõrgemate tarvete rahulda-
misel rahva kõikide tarvete rahuldamiseks.

Tarbed jaotakse:

- a) Füüsilised (primaar-) tarbed - millest sõltub inimese
kehaline tarvidus (hingamine, toit jm.).
- b) Kultuur (sekundaar-) tarbed. Nende rahuldamatuses ei
ole otseselt ohustatud inimese kehaline eksistents,
Kuid mõned neist on muutunud inimesele nii tarvilikuks,
et ta nendest rahuldamiseta ei saa elada.
- c) Luksustarbed. Nendest ei olene inimese kehaline ega
valmne eksistents. Need sõltuvad väga ruumist ja sot-
siaalsest korrast; näit. mis 100 a. eest oli luksus-
terve, võib tänapäeval olla üldine kultuuritarve.

2. Hüvis.

Inimene vajab tarvete rahuldamiseks vahendeid - neid
nimetame h ü v i s t e k s. Neid liigitakse:

- a) Vabad hüvisid - säärased inimese tarvete rahuldamise
vahendid, milleid on saadaval piiramatul arvul ja
millede saavutamiseks inimene ei tee kulusid; näit.:
õhk, vesi jne. Kuid siin palju erandeid näit. linnlane
peab maksma vee eest; tahame mägestikuühku, peame maks-
ma reisuraha jne. Vabade huviste arvo ja osatähtsus vä-
heneb aasta-aastalt.
- b) Majanduslikud hüvisid - säärased inimese tarvete rahul-
damise vahendid, millede saavutamiseks peab tegema ku-
lutusi, kas materiaalseid või immateriaalseid.

Majandusteadus tegeleb majanduslike huvistega. Inimese tarvete rahuldamise vahendid, eriti üksiku inimese jaoks on maailmas piiratud, kuid tarbeid on inimesel praktiliselt piiramatult.

3. K ä i t i s.

Selleks, et huviste abil tarbeid rahuldada, inimene organiseerib enese tööjõudu ja mitmesuguseid väliseid materiaalseid ja immateriaalseid vahendeid, nende hulgas ka teise inimese energiat. Inimene organiseerib neid teatud viisideks, et oleks kergem oma tarbeid rahuldada. Inimese enda energia ja väliste vahendite organisatsiooni teatud eesmärgi saavutamiseks nimetamegi käitiseks.

Käitise mõiste ei ole majanduslik, vaid tehniline mõiste. Ta tekib mitte ainult kulude ja kasude kaalutlusel, vaid mitmesuguste muude tarvete rahuldamise eesmärgil; näit. kool - haridustarvete, kirik - usuliste tarvete, kohus - õigustarvete rahuldamiseks.

4. M a j a n d u s k ä i t i s.

Majanduskäitised on need, millised on majandusele vahendiks tema eesmärkide saavutamisel. Majanduskäitised on rajatud kulude ja kasude kalkulatsioonile. Ei tohi unustada, et ka teistes käitistes on majandus olemas, kuid ta on neis käitistes ainult vahendiks eesmärkide saavutamisel.

Käitise liike on:

- a) lihtkäitis - üks inimene, tema töö kohal varustatud tema töövahenditega;
- b) liitkäitis - koosneb mitmest lihtkäitiseist, mis on omavahel seotud tööjaotusega, tööhendusega, näit. talund, tehas, pank, kauplus, kodumajapidamine jt.

5. Majanduskäitiste liigid.

Majandusalade järgi: põllumajandus-, kaubandus-, tööstus-, liiklemis- jt. käitised.

Eesmärkide järgi, mida majanduskäitised taotleavad. Siin esineb põhiliselt kõige tähtsamana

- 1) tarbimis- (konsumtsiooni-) käitis ehk majus,

mille ülesandeks on inimtarvete vahetu, otsebe rahuldamine. Ta on ürgkäitis, majanduskäitise alg ehk esivorm.

Ajajooksul tekib vahe käitiste vahel, kus toimub tarvete rahuldamine otseselt ja käitiste vahel, kus toodetakse vahendeid tarvete rahuldamiseks. Tekivad käsitöökojad, kus toimub ainult tootmine. Hiljem kapitalistlikus majanduses seadakse tootmist ei organiseerita tootmise enda pärast, vaid kasumi saamise otstarbel.

Kasumiks nimetatakse diferentsi käitise teatud perioodi (harilikult aasta) lõpul olemasoleva ja sinna sama perioodi algul mahutatud kapitali vahel. Näit. aasta algul mahutati käitisesse 12.000 kr., aasta lõpul oli käitisel kapitali 13.500 kr., selle käitise kasum on sel aastal 1500 kr.

Kasum ehk profiit (profit, Gewinn) on üks kasu liike.

Kahjumiks nimetame puudujääki, mis tekib ettevõttes teatud perioodi (harilikult aasta) jooksul. Näit. aasta algul oli käitises kapitali 9.500 kr., aasta lõpul - 7.900 kr., selle aasta kahjum on 1.600 kr.

2) Kasumit taotlemaid käitisi nimet. ettevõteteks.

Käitis on loogiline mõiste, sest ta on sõltumata ruumist, ajast ja sotsiaalsest korrast. Inimene peab alati organiseerima ja rakendama käitisi, et rahuldada oma tarbeid. Ettevõtte on käitise ajaloolisi vorme. Käitis on seega laiem mõiste, ettevõtte kitsam võiste.

3) Ühistu ehk kooperatiiv.

Ühistu on tegelike vajaduste produkt. Mitu käitist ühinevad selleks, et teatud funktsiooni otstarbekamalt teostada. Või valmistamiseks talupojad ühinevad ja loovad käitisi (piimaühistuid jt.). Või jälle talupidajad endale kaupa nõutamiseks asutavad ostuühistu samuti tarbijad moodustavad tarbijauhistuid, tootjad - tootjate ühistuid. Ühistu ülesandeks on seega mitme majanduskäitise ühise funktsiooni teostamine. On olukordi, kus käitis esineb juriidiliselt ühistuna, kooperatiivina, kuid sisult pole seda mitte, või ümberpöörduvalt - käitis esineb juriidiliselt aktsiaalsina, kuid sisult ta on ühistu.

4) Üldmajanduslikud käitised.

Üldmajanduslikke käitisi ei rajata alati majanduslikel kaalutlusil. Riik ja omavalitsused on rajanud käitisi, mis

Harilikult ei ole ikka võimalik kõiki tarbeid rahuldada. Osa tarbeid, ja nimelt vähemtungivad, jäävad rahuldamata, sest tarvete rahuldamise vahendeid on inimese kasutuses harilikult piiratult. Tarvete rahuldamise järjestik üksikutel indiviididel on kõik suuremalt osalt subjektiivselt erinev. Piiratud vahendite tõttu inimene peab aina kalkuleerima, kaalutlema, millist tarvet rahuldada ja milline jätta rahuldamata.

Seega Mengeri tabel tahab näidata, et inimene peab kalkuleerima kulude ja kasude vahel, samuti ka kulude ja kulude vahel ja lõpuks ka kasude vahel.

Tegevust, mis rajatud kulude ja kasude, kulude ja kulude või kasude ja kasude omavahelisele kaalutlusele nimetamegi majanduslikuks tegevuseks.

Vahe majanduse ja tehnika vahel.

Tehnika vaatleb vahendite valikut ja nende soetamist lähtudes kvaliteedi ja kvantiteedi seisukohast; seejuures tehnika on alati vahendiks, mitte eesmärgiks.

Majandus on eesmärkide valik antud vahenditele (kuna tehnika on vahendite valik antud eesmärgile), seejuures majandus lähtub kulude ja kasude kalkulatsioonist; näit. mul on 10.000 kr.; ma kaalutlen, kas ostan selle eest maja või talu, või avan kaupluse või rajan tööstuskäitise - see on majanduslik otsustus; tehnika ülesandeks on siin hoolitseta selle eest, et maja, talu, kauplus või tööstuskäitis oleks kvantiteedilt ja kvaliteedilt kõige sobivam.

Tegelikus elus tihti majanduslikke ja tehnilise funktsioone täidab üks isik, näit. taluomanik. Niipea kui ülesanded muutuvad keerukamaks, on vajalik funktsioonide jaotus - majandusmehe ja tehnika vahel. Tehnika ja majandus on teineteisest väga sõltuvad.

7. Printsibiidid, missuguste järgi toimub kulude ja kasude kaalutlused.

Majandamine toimub majandusliku või ökonoamilise printsibi järgi.

a) maksimumi-miinimumi-printsip: püüa võimalikult väikese kuludega saada võimalikult suurt kasu (resultaati). Siin on mõlemad min. ja maks. tundmatud ja tegelikus elus ei ole see põhimõte seetõttu hästi rakendatav, mille tõttu on hakatud teda teisiti vormuleerima ja nii, et üks suurus oleks ikka tuntud;

b) - püüa saavutada antud eesmärki võimalikult väikeste kuludega, näit. püüa 1000 kr. saavutada võimalikult väikeste kuludega või püüa 1000-de krooniga teenida võimalikult palju.

Absoluutset majanduslikkuse mõõdupuud ei ole, vaid siin mõõdetakse võrdlusega. Võrdlus ei ole siin lihtne, sest ettevõtted peavad kulusid ja kasusid saladusteks, kuid kaudne võrdlus on siiski võimalik. Eriti Põhja-Ameerika Ühendriigis on võrdlus väga arenenud, sest et käitised vahetavad enda vahel sellekohta andmeid ja ühed asutised kasutavad teise kogemusi jne.

Meil ollakse väga umbusklikud üksteise vastu, mille tõttu ka võrdlus raske.

Eeskirjeldatus olid antud eesmärk - kasuna või vahendid - kuludena, mida ei tohi segada ratsionaalsuse printsiibiga, kus ei ole kulusid ega kasusid, vaid võrdlus-kaalutus toimub mingisuguste teiste suuruste vahel.

8. Rahvamajandus.

Paljude arvates on rahvamajandus ühel maal asuvate ettevõtete summa. Kuid majanduskäitised ja nende summa oli ammu olemas, kuid ei olnud veel rahvamajandust.

Majandusarengu perioode on mitu. Karl Bücheri järgi:

- a) suletud kodumajanduse periood,
- b) linnamajanduse periood,
- c) rahvamajanduse periood.

Suletud kodumajanduse perioodil üksikud käitised moodustasid suletud ühiku, mis tootis kõik selle, mida see ühik oma tarvete katteks vajab.

Linnade tekkimisega tekkis ka linna enda piires ning linna ja ta tagamaa vahel kaubavahetus ja tööjaotus - linnamajandus.

Kui ühe riigipiires elavad majanduskäitised ikka enam ja enam astuvad omavahelistesse suhetesse, kas vahetus- või tööjaotuslikult, siis nende käitiste suhtemisel tekivad resultandid, mis moodustavadki endast rahvamajanduslikud nähtused. Nii tekib näit. hind, eriti turuhind.

Hinna liike on näit.: töötasu, kapitaliintress, põhimikurendis ja ettevõtjakasum; raha ja sellest sõltuv krediit on samuti rahvamajanduslikke nähtusi. On veel orgaaniline arusaamine rahvamajandusest (Saksamaal). Adam Müller väitis, et rahvamajandus on taoline elusorganism, üksikud käitised tema üksikud organid, koed, raku-

kesed. Samasugust vaadet esindab tänapäeval ka Viini professor O.Spann. Seega rahvamajandus on - teatud riigi piires asuvate majandite tööjaotusliku ja vahetusliku suhtlemise resultant.

Majandusteadus on teadus, mille tunnetusobjektiks majanduslikud nähtused; ta jaguneb eriharudeks:

- a) rahvamajandusteadus,
- b) käitismajandusteadus,
- c) majandusajalugu.

Teaduse objektide määratlemisel tuleb vahet teha

- a) kogemusobjekti ja
- b) tunnetusobjekti vahel.

a) Kogemusobjekt on see nähtus, milles või millega seoses esineb see nähtud, mida me uurime ja

b) tunnetusobjektiks nimetame seda probleemi, mida teadus uurib.

Kogemuste kohaselt majandusprobleemid esinevad käitistes.

Käitismajandusteadus uurib käitise majandust.

Käitised on sageli väga keerukad ja komplitseeritud, sest käitises toimuvad mitte ainult majanduslikud protsessid, vaid seal esineb palju teisi elukülgi-nähtusi.

Rahvamajandusteaduse kogemusobjektiks on üldse sotsiaalsed nähtused inimeste vahel ja tema tunnetusobjektiks on majanduslikud nähtused, mis on tekkinud majanduskäitiste omavahelistest suhtlemistest.

RÄHVAMAJANDUSTEADUSE SÜSTEEM.

Rahvamajandusteadus jagatakse kahte suurde ossa:

- I Teoreetiline rahvamajandusteadus ehk teoreetiline sotsiaalökoonoomia ja
- II Rahvamajanduspoliitika ehk praktiline rahvamajandusteadus.

Mis vahe on nende vahel?

Teame, et teoreetilised teadused uurivad nähtusi, nagu nad on, püüdes avastada nendes kausaalsust ja seaduspärasust. Nad otsivad tõde. Kas see kellelegi kahju või kasu toob, pole tähtis. Teoreetik vaatleb, kirjeldab, süstematiseerib. Ta ei tohi seada end kellegi huviringkonna teenistusse. Tema ei käsi, milleks?, mistarvis?, vaid kas?, mis?, kuidas?

Säärane ülesanne on ka teoreetilisel rahvamajandusteadusel.

Rahvamajanduspoliitika ülesanne on näidata, kuidas rahvamajandus olema peaks. Kuid selleks ei ole objektivseid aluseid, vaid see oleneb inimeste ilmavaatest, eetikast jne. Sellepärast kaheldakse, kas rahvamajanduspoliitika üldse on teadus.

I. Teoreetiline rahvamajandusteadus.

Teoreetilise rahvamajandusteaduse klassikaline liigitolu on järgmine:

1. Tootmine ehk produktsioon.
2. Vahetus.
3. Huviste jaotus rahvamajanduse liikmete vahel.
4. Konsumtsioon ehk tarbimine.

Moodne majandusteadus lähtub konsumtsioonist kui majanduse põhinähtusest; kuid mõned teadlased ei loe tarbimist üldse majandusteaduse uurimisobjektiks. Teaduse objekti määratlusel tuleb meil tegeleda tunnetusprobleemiga. Tunnetamisel on oma probleemid ja tunnetamisteed on mitmesugused. Tunnetusel on tegemist kahe suurusega: tunnetusobjekti ja tunnetussubjektiga.

Subjekt püüab tõde leida objekti kohta. Suhet tunnetusobjekti ja subjekti vahel nimetatakse tunnetuseks.

Tunnetusobjekti ülesanne on: saada häaratud subjekti poolt. Tunnetussubjektis tekib tunnetusobjekti vaatlemisel teatud muudatused, mis on subjektiivset laadi.

Tunnetus võib toimuda

- empiirilisel,
- ratsionalistlikul või
- kriitilisel teel.

Tunnetuse kohta küsitakse, kas asjad on tõeliselt olemas, mida tajume.

Empirismi järgi tunnetuse aluseks on kogemused. Tea-

me maailmast seda, mida oleme kogenud.

Ent tunnetus kogemuste kaudu on väga piiratud. Kui rajaksime kõik teaduse ainult oma kogemustele, siis ei saadaks ära kasutada teiste poolt tehtud uurimusi. Empiirilise tunnetuse puhul inimene oma loogilise mõtlemise kaudu ei saa midagi otsustada. Kuid nüüdisaegsed teadused on induktiivsel teel palju arenenud.

Majandusteaduses esines n. n. ajalooline koolkond, kus empiiriliselt kirjeldades püüti anda täielik pilt majanduse arengust. Kuid sel teel on võimata saavutada edukaid tulemusi teaduslikul tunnetusel.

On palju nähtusi-suurusi, mida üldse ei saa kogeda: näiteks abstraktsed suurused, nagu $\sqrt{2}$. Kogu matemaatika on loogilise mõtlemise tulemus.

Ratsionalism on vastandsuund empirismile. Ratsionalismi järgi on tõe tunnetamine võimalik mõtlemise abil. Siin arvatakse, et nii looduses kui ka sotsiaalsel on teatud järjekindlus seadusepärane, mida saab kindlaks teha loogilise mõtlemise kaudu. Näiteks tõe - pakkumise suurendes hind langeb, kui muud tingimused jäävad endiseks - saadi empiirilise vaatlemise teel vaadates seda nähtust paljude kaupade juures. Sellest tehti järeldus ja nii saadi seadus. Kui seadus on olemas ja saades andmeid, et rääime pakkumine suurenes, siis dedutseerime - hind langes. Empirist peaks aga vaatama minema, kas hind langes.

Ei empirism ega ratsionalism üksikult veel ei suuda rahuldada. Enne kui saame dedutseerida, peame saama kogemusi induktiivsel teel.

Krititsismi looja oli Immanuel Kant, kes juhtis tähelepanu sellele, et empirism ja ratsionalism peavad esinema koos. Selle kohta, mis jäi tunnetamata saame andmeid mõtlemise teel. Kant'i tunnetusprotsessil on kaks vormi: aine ja vorm. Ainete peame tunnetama, et kogemusi saada, kuid vormi kohta võime järeldusi teha loogilise mõtlemise teel. Igapäevane inimene kasutab empiirilist viisi, kuid teoreetikud-teadlased loovad uusi tõdesid ratsionaalsel teel.

Tunnetusobjekt.

Tunnetusobjekti suhtes on küsimus, kas nad üldse olevad realselt või tekivad ainult tunnetamisel.

Selle suhtes on kaks suunda:

1. Idealism ja
2. Realism.

1. Idealism omakorda on

- subjektiivne ja
- loogiline.

Subjektiivse idealismi arvates ei eksisteeri objekte väljaspool inimeste tunnetusi. Järjekult kui kaob inimene, kaob ka ese. Asjad, mida tunnetame, on meie teadvuse sisu. Selle õpetuse järgi on reaalne, mis on inimese teadvuses.

Loogilise idealismi järgi tunnetuse objekt on loogilise mõtlemise produkt. Kogu tunnetatav maailm tekib inimese loogilise mõtlemise kaudu.

See õpetus on ühekülgne. Matemaatika näit. on küll inimese loogilise mõtlemise produkt ja see häviks kui inimesed kõik häviksid; kuid näit. loomad ja taimed peaks jääma püsima, olelema ka siis, kui loogiliselt mõtlev-tunnetav inimene kaoks.

2. Realism on vastand idealismile. Realism õpetab, et tunnetusobjekt on sõltumatu tunnetajast. Tunnetusprotsess ei tee asja olevaks ega olematuks.

Realismis esineb kaks suunda:

- naiivne realism ja
- kriitiline realism.

Naiivne realism usub, et asjad on säärased nagu nad meile näivad. Lihtsal inimesel ei teki kahtlust, et värvid, lõhnad, kujud jne. on tegelikult nii, nagu ta neid tunnetab. Kahtlust temas üldse ei teki asja teissuguses olemuses.

Kriitiline realism ei arva, et asjad nii just täpselt on, kuidas meie neid tunnetame. Kogemused näitavad, et üks pilt annab mitmele inimesele erinevaid muljeid. Üks kuuleb muusikat teravamini, teine ei eralda kõiki värve. Maitsete üle ei vaielda - on väljendus, mis näitab, et inimesed selles suhtes on juba nii targad,

Et igalüks saab erilise pildi asjast, ega see ei ütle, et asja pole olemas. Kuidas asi ise on, seda meie ei tea, sest tunnetus on subjektiivne.

Kriitiline realism tahab tõendada, miks on asjad väljaspool meid. Ta teeb vahet

- tajude ja
- kujutelmade vahel.

Tajud on väljaspool inimese psüügilist isikut. Näiteks

kindral LAIDONER'i pilt seinal.

Kujutelm tekib inimese psüühes, mida teistel pole võimalik tajuda. Näiteks kui ma ütlen, et käisin eile kinos, juurdelisamata täiendavaid andmeid, siis keegi ei tea ütelda, milline kujutelm mul on filmist, mida nägin.

Seega võime öelda, et asi ei kao ära kui teda enam ei tajuta. Tajuobjekt on täiesti sõltumatu inimesest.

Kui teatud inimest ei nähta 10 aastat, ja ta siis jälle nähtavale ilmub, siis ei saa kuidagi oletada, et teda vahepeal ei olnud olemas.

Tunnetamisel on vaja empirismi ja ratsionalismi. Oma mõistusega laiendame kujutelmi, mida meie tunnetada ei saa. Väljaspool on asju, mis ei olene meie olemisest, kuid ei ole võimalik kindlaks teha, mis on asi ise omaette.

Rahvamajandusteaduses peame kasutama empirismi ja ratsionalismi. Kogemused näitavad, et rohelise laua taga mõtlemise teel loodud seadused pole elulised, nad on olnud teostamatud. Peame uurima, koguma palju kogemusi ja neid üldistama, et teha järeldusi.

Rahvamajandus ei tohi jätta arvestamata inimeste subjektiivseid tunnetusi.

Moodne majandusteadus hakkab rohkem rõhku panema ka matemaatikale.

Meetod.

Rahvamajandus kasutab oma uurimustes induktiivset meetodit ja deduktsiooni. Nende kahe meetodi suhtes on olnud tüli. Inglise majandusklassikud tarvitasid ainult deduktiivset meetodit, püüdes anda üldmõisteid, mis kandsid üldkehtivuse ilmet ja mille kaudu pidi olema võimalik üksikuid nähtusi lahendada, ükskõik missugusel maal ja ajasul.

Sellele tekkis Saksamaal vastuvool. Seal seletati, et ei ole looduseaduse taolisi seadusi majanduses, vaid kõik oleneb ümbrusest. Inglismaal kehtiv seadus ei pruugi kehtida Saksamaal. Enne peab induktiivselt uurima, kogemusi omama ja alles siis võib hakata ratsionaalselt töötama - dedukteerima.

Tänapäeval peab mõlemaid meetodeid rakendama, sõltuvalt otstarbest.

Sotsiaalteadused on noored. Nad omavad vähe kogemusi. Sotsiaalnähtusi peab ikka veel induktiivselt uuritama. Seadusi on suudetud siis püstitada, kui on aine küllalt läbi uuritud.

RAHVAMAJANDUSE ARENGUASTMED.

Nende all mõeldakse sääraseid ajajärke, missuguseid rahvamajandus pidi teadusmeeste arvamuste järgi läbi tege-
gema.

I. Kõige vanem astendus on pärit Aristoteleselt.

Tema arvates kogu inimkonna majandus pidi läbi tege-
ma kronoloogiliselt järgmised arenguastmed:

1. Jahi- ja kalapüügiaste.

Siis puudub tihedam side inimese ja looduse vahel. Inimene pole seotud ei kohaga ega loomaga. Seda nimetatakse ka anastavaks majandusperioodiks. Inimene võttis loodusest kõiki, mida ta leidis. Kui kusagilt enam midagi võtta polnud või ei saanud, mindi mujale.

2. Karjakasvatuse-astmes tekib lähem seos inimese ja looma vahel. Inimene on veel rändaja, kuid tal on juba teatud eraomadismõiste loomade suhtes.

3. aste on põllumajandus. Siin tekib tihe side inimese ja maa vahel. Tekib põllukultuur.

Aristoteles' se vaade püsib XVIII sajandi keskpaigani.

Seda astendust täiendab Friedrich List (elas 1789.-1846.), lisades juurde kaks faasi.

4. Põllumajandus-tööstus periood, kus hakatakse ümber töötama loodusepüüvisel endi tarvete rahuldamiseks.

5. Põllumajandus-tööstus-kaubandus periood on tänapäeva majandusperiood. Tänapäeval on kogu Euroopa 5. astmes.

Aristotelase õpetuses püütakse näidata majanduse arenemist kronoloogilises järjekorras. Kuid selles toodud majanduse arengu astmed esinevad tegelikult paralleelselt. On muid, kus põllumajandus oli enne karjakasvatust, kaubandus enne tööstust jne.

Selles õpetuses kõik on loogiline, kuid ajalooareng on sageli "ebaloogiline".

II. Bruno Hildebrand (elas 1812.-1878.) liigitab majanduse arengut vahetusvahendite järgi kolme järku:

- 1) naturaal- ehk loovusmajandus;
- 2) rahvamajandus ja
- 3) krediidimajandus.

Naturaalmajanduse perioodil vahetus toimub nii et kaup vahetatakse kauba vastu. Puudub väärtuse mõõdupuu -
- raha.

Rahvamajanduse perioodil võeti tarvitusele raha, milleks kasutati metalli, nahku, loomi jne.

Krediidimajandusperiood on tänapäeva majandus, sest siin kasutatakse suurel määral krediite. Krediidimajandus põhjeneb rahamajandusel ja sellepärast paljud tahavad eelmist vaadata kui viimase arenguastet.

III. Karl Bücher (elas 1847.-1930.) jagas majanduse arengu kolme astmesse:

- 1) suletud kodumajanduse,
- 2) linnamajanduse ja
- 3) rahvamajanduse periood.

Suletud kodumajanduse perioodil vahetus puudub täiesti. Perekond moodustab käitise, mille piirides toimub tööjaotus. Käitis siin esineb isoleeritud rakuna.

Linnamajanduse perioodil tekib huviste vahetus käitiste vahel linnas ja selle lähemas ümbruses. Säärast olukorda paneme tähele eriti keskajal.

Rahvamajanduse perioodil tekib majanduslik suhtlemine teatud riigi piirides oleva kogu rahvastiku vahel ja mis hakkab tungima üle oma riigi piiride.

IV. Werner Sombart (sünd. 1863.), Berliini ülikooli rahvamajandusteaduse professor-emeritus, nüüdisaja suurimaid majandusdeadlasi, on kirjutanud palju ja hästi. Tema teos "Der Moderne Kapitalismus" on eriti tähelepanu väärt. Ta ei ole maailmavaatelt marksist, kuid arvustab kapitalismi ja näitab ka selle positiivseid külgi.

Tema jagab majanduse arengu kolme astmesse:

- 1) individuaalmajandusperiood,
- 2) siirdumisperiood ja
- 3) sotsiaalmajandusperiood.

Individuaalmajandusperiood kattub Bücher'i esimese astmega.

Siirdumisperioodi lõpul hakkab tekkima üksikute käitiste vahel suhtlemine.

Sotsiaalmajandusperioodil inimesed muutuvad teistest rohkem ja rohkem sõltuvaks. Nüüdisajal paljud ei tooda seda, mida nad tarvitavad. Tööjaotus on põhjalikult läbi viidud. Meie oleme muutunud sotsiaalseiks olevusiks.

V. Karl Marx (elas 1818.-1883.) ja Friedrich Engels (elas 1820.-1895.) jagavad majanduse

arengut:

- 1) eelkapitalistlik majandus,
- 2) kapitalistlik majandus ja
- 3) sotsialistlik majandus.

Eelkapitalistlik majandus alagas maailma tekkimisega ja lõppes kapitalistliku majanduse tekkimisega. Viimane tekkis käsi-käes tänapäeva rahvamajanduse tekkimisega. Kapitalism arenes liberalistliku õpetusega kokkukõlas, mille järele vaba võistlust peeti parimaks majanduse reguleerimise vahendiks. Riik ei tohtinud majanduses vahele segada. Tekkisid kapitalistid ja töötajad; kellel olid tootmisvahendid, moodustasid tööandjad ja kellel neid polnud - olid töövõtjad. Kapitalismi üheks tunnuseks on kasumi taotlemine, mille tõttu valitseb kapitalide kuhumise tendents.

Marx'i õpetuse järgi on kapitalismil endal suremise idu sees. Majanduslik võim on teiste võimude aluseks. Kapitalistlikus majanduses valitseb kontsentratsiooni-tendents kapitali kuhjumiseks ikka väiksema arvulise rühma kätte. See püüab saavutada poliitilist võimu. Tekib konflikt ühiskonna ja kapitali vahel, mis lõpeb majandusliku suurvõimu alistumisega ühiskonnale. Kapitalid riigistatakse, seega tekib riiklik kapitalism, millele järgneb sotsialism.

Marx'i õpetuses on palju vigu. Konflikti tekkimise ei pruugi lõppeda ühiskonna võiduga.

RAHVAMAJANDUSE JA KÄITISMAJANDUSE VAHEKORD.

Rahvamajandus tekib, kui käitised hakkavad omavahel tööjaotuslikult ja vahetuslikult suhtlema - ta on ühes riigis asuvate majanduskäitiste suhtlemiste resultant.

Käitismajanduse ja eramajanduse vahetõrge.

Eramajanduseks nimetatakse majandust, mille vastutavaks kandjaks ehk subjektideks on eraisikud. Eramajanduse moodustavad mitmeladilised erakäitised ja nimelt ettevõtted ning eramajused. Eramajanduse olemusse kuulub, et subjektid on tegevusvabad, võivad iseseisvalt määrata oma majandusliku tegevusala, tootmiskuju liigi, ulatuse ja suuna. Eramajanduse aluseks on eraomandiõigus.

Era- ja rahvamajandus ei ole vastandid, vaid osa ühest tervikust. Eramajandus ja avalikmajandus, s.t. riigi ja omavalitsuste majandused, on vastandid.

Meil püütakse vastastada ka ühistegevust ja eramajandust kuid need on mõlemad eramajandused ja vastolu suuremalt

jaolt on tekitatud kunstlikult. Samuti vahetatakse rahva- ja riigimajandused.

Riigimajandus pole muud kui suur käitismajandus. Samuti riik võtab osa rahvamajandusest, seega ta on üks komponent rahvamajanduses, nagu erakäitisedki. Muidugi on riigimajanduse erikaal rahvamajanduses vägagi suur.

Rahvamajanduse ja maailmamajanduse vahekord.

Maailmamajandus on üksikute rahvamajanduste tööjaotusliku ja vahetusliku suhtlemise tulemus, resultant. Vahe rahvamajanduse ja maailmamajanduse vahel pole kvalitatiivne, vaid kvantitatiivne - maailmamajandust võib vaadelda kui rahvamajanduse laienemist ülemaailmses ulatuses.

Rahvamajandusteaduse asend teaduste süsteemis.

Ühe tänapäeva peagu üldtunnustatud liigitelu järgi jagatakse teadused

- a) loodusteadus-teadusteks ja
- b) sotsiaalteadusteks.

Loodusteadus-teadused on need teadused, mille tunnetusobjekti moodustavad looduses esinevad probleemid.

Sotsiaalteaduste tunnetusobjekti moodustavad looduse ja inimese vahelised kui ka inimese ja inimese vahelised suhted.

Loodusteadused on tänapäeval võrreldes sotsiaalteadustega saavutanud kõrgema arenguastme, sest nende tunnetus- ja kogemusobjektid on seadusepärasemad ja lihtsamad kui sotsiaalteaduste omad. Neid on võimalus palju kergemini katsetada ja analüüsida ning saada usutavamaid tulemusi.

Sotsiaalteadus tegeleb keerukamate nähtustega. Inimesega ei saa katsetada selliselt kui loodusega. Üksikisikuga see on veel võimalik, kuid ühiskonnaga on katsed väga rasked ja suurte ohvritega seotud.

Rahvamajandusteadus loetakse sotsiaalteaduseks. Tema uurimisobjekt - rahvamajanduslik probleemistik - on väga keerukas, sisaldab palju komponente, mis on muutlikud ja siia on raske rakendada kvantitatiivset uurimismeetodit.

Põhja-Ameerika Ühendriikides, kus statistika on arenenud, rakendatakse rahvamajanduse uurimisel edukalt matemaatikat ja on seetõttu saavutatud häid tulemusi rahvamajanduslike nähtuste kvantitatiivsel haaramisel.

Rahvamajandusteaduse suhted teiste teadustega.

Rahvamajandusteadusel on tihe side käitismajandustea-

dusega. Käitismajandusteadus on vanem. Inglismaal ja U.S.A-s ei tehta nende vahel teravat vahet.

Suhe statistikaga. Statistikat rakendatakse rahvamaj. väga palju ja tema kaudu mõõdetakse kvantitatiivselt majanduslikke andmeid.

Rahvamajandusteadusel on tihe side õigusteadusega. Näit. avalikõiguslikud normid annavad vormi majanduspoliitikale.

Rahvamajandusteaduse ja moodsa psühholoogia vahel on samuti tihe side. Kulud ja kasud olenevad palju inimese psühhilistest kaalutlustest.

Rahvamajandusteaduse sisulised probleemid.

Rahvamajanduse arengu tingimusi. Üheks eelduseks arengus on loodus, kusjuures võime loodust vaadelda mitmest üksikust tegurist koosnevana:

1) Kliima - temperatuur ja niiskus. Meist on maj.elu areng oluliselt mõjutatud, kas edendavalt või takistavalt. Kliima mõjub inimeste kehalisele kui ka vaimsele töökusele. Kõige paremad eeldused töökusele on parajas vöötmes.

2) Maapind põhiliigilt

a) mägine või lausik. Liiklemine mägisel maal on rohkem takistatud, põllumajandus seal kehvam;

b) jõed ja järved. Aitavad kaasa kaubanduslikule arengule kui soodsamad liiklemisteed. Nende tõttu on kalanduse areng võimalik.

3) Maa asend mere suhtes. Mere ääres majandus areneb soodsamate liiklemisolude tõttu.

4) Maapõue-hüvised: kivisüsi, raud, õli jne.; seal areneb tööstus.

Õiguslik kord kui majanduse arengu eeldus.

Meie elame tänapäeval kapitalistlikus majanduskonnas, milline kord on majanduselu õiguslik ajalooline vorm. Tema tähtsamaks vundamendiks on eraomand, s.t. ainuõigus majanduslikkude hüviste kasutamiseks.

Tänapäeval on omandiõigus suuresti piiratud seaduste ja määrustega, näit.: ehitusmäärused, kalapüügiload jne.

On terve rida omandiõiguse teooriaid:

a) loodusõiguslik teooria; selle järgi inimene vajab eksisteerimiseks loodusvahendeid ja seetõttu on tal ka õigus oma tarvete rahuldamiseks loodushüvivatele;

b) okupatsiooni-teooria; inimene omandab, avastab looduse vabu hüviseid ja saab nende peale omandiõiguse;

c) töö-teooria; inimene töötades saavutab hüviseid ja seetõttu saab nende üle ka omandiõiguse.

d) lepingu- ehk legaali-teooria järgi on eraomandi aluseks inimestevaheline kokkulepe, mis kujunenud ajajooksul.

On vastupidiseid õpetusi, mis eraomandit ei poolda, siin lähivad kõige kaugemale kommunistid - kõik vara kuulugu ühiskonnale, üksikisik olgu ühiskonna vara rentnik.

Sotsialism nõuab tootmisevahendite ühiskondlustamist; tema allliigid:

- riiklik, nõuab neid riigile,
- ühiskondlik, ühiskonnale,
- agraarsotsialistid nõuavad eraomandi kõrvaldamist põhimikult (maa).

Eraomand on kapitalistliku majanduses tähtsaimaid aluseid.

Kapitalistliku majanduse mõistet on väga mitmesuguselt tõlgendatud. Mõned, eriti sotsialistid ja kommunistid, nimetavad seda ka mammonismiks, milles eraomandi peaesmärk olevat materiaalne, liigkasumi võtmine jne.

Karl Marx iseloomustab kapitalistlikku majanduskorda sellisena, kus kaks rahvaklassi, üks kelle käes põhimik ja tootmisevahendid - kapitalistid ja teine - töölised, kes oma tööjõu annavad kapitalistide kasutada.

Tema arvates tööliste töö annab uusi väärtusi, kuna kapital ja põhimik uusi väärtusi ei anna. Tööliste poolt loodud lisaväärtus minevat aga Marx'i arvates kapitalistide kätte, nad eksploateerivad töölisi.

Teised arvavad, et kapitalistlik majandus on tootmine toodetud tootmisevahenditega. Kõige tabavam on prof. Werner Sombart'i iseloomustus kapitalistlikule majanduskorrale, mille kohaselt kapitalistlik majanduskord on säärane kord, kus valitseb eraomandiõigus, majanduslik vabadus (õigused kõigile võrdsed) ja majandamise peaesmärk on kasum, profiit.

Kapitalistliku majanduskorra moodustavad käitised, kes teatlevat kasumit, s.t. ettevõtted.

T o o t m i n e .

Tootmiseks nimetatakse üldse inimese tegevust, mis otseselt või kaudselt soodustab inimese tarvete rahuldamist. Säärane mõiste haarab endasse kogu majandusliku ja tehnilise tegevuse.

Tootmise all kitsamas mõttes mõeldakse hüviste ammutamist loodusest või nende töötlemist (Ümbertöötamist).

Tootmine kitsamas mõttes jaguneb:

Ürgtootmine ja
töötlev tootmine.

Ürgtootmine, kui hüviseid ammutatakse otseselt loodusest inime töö kaasabil mitmesugusteks otstarveteks. Siia kuuluvad kaevandused, kivimurrud, metsa maharaiumine, põllumajandus jne.

Töötlev tootmine ehk Ümbertöötav tootmine, kui tootmine ei toimu otsekohe loodusest, vaid töötletaks (töötatakse Ümber) juba loodusest võetud hüviseid vastavalt inimese tarvetele. Siia kuuluvad näit. õli valmistamine põlevkivist, laudade saagimine või valmistamine, vilja jahvatamine jne. Suurem osa tööstustest on säärased.

Tootmine võib olla produktiivne ja ebaproduktiivne. Mõistet produktiivne ja ebaproduktiivne on väga palju muutunud.

Merkantilistide vaate kohaselt oli produktiivne iga töö, mis soodustas aktiivset väliskaubandusbilanssi.

Füsiokraatide vaate järgi uusi väärtusi loodakse ürgtootmisega: põllunduses, metsanduses, kalanduses, jahinduses ja kaevandustööstuses.

Nii merkantilism kui füsiokratism on ühekülgsed.

Plaju on mõjutanud tootlikkuse mõistet klassikaline koolkond, mille järgi on produktiivne see töö, mis loob materiaalseid väärtusi. Seega vaimse töö tegijad on kõik ebaproduktiivsed. Klassikud saades selliselt aru produktiivsusest, ei lugenud produktiivseks arste, advokaate, insenere, kaubandust, pangandust jt.

Tänapäeval peetakse produktiivseks iga tööd, mis otseselt või kaudselt soodustab inimese tarvete rahuldamist.

T o o t m i s t e g u r i d .

(Produksiooni faktorid).

Väliskeeltes sõnal "produksioon" on kaks mõistet:

- a) tootmine - tähendab tegevust ja
- b) toodang - tähendab tootmise tulemust ehk resultaati.

Produktiivne on tegevus siis, kui tulemused ületavad kulud.

Seega on vale sagedasti tarvitata "toodangu tegurid", vaid peab olema tootmistegurid ehk produktsiooni faktorid.

Põhiteguritena esinevad siin:

- loodus;
- inimtöö;
- toodetud tootmisvahendid ehk kapital;
- ettevõtja.

Loodus on tootmistegurite alus. Looduse mõistes on mõiste põhimik, mis võrdub maapind + maapõu. Majandusteaduse suurim nõrkus on olnud see, et on jäetud hooletusse loodusnähtuste uurimine.

Moodne majandusgeograafia on selle ülesande endale võtnud ja siin palju ära teinud.

Inimene koos loodusega on valmistanud tootmisvahendeid.

Kolm esimest on igauks omaette tegurid, mida peab tootmiseks organiseerima. Seda teeb ettevõtja.

Inimtöötööks üldises mõttes nimetatakse inimese energia kulutamist teatud eesmärgi saavutamiseks. Töö on alati vahend, mitte eesmärk. Peab majandusteaduse seisukohast vahet tegema töö ja mängu vahel. Tehakse tööd selleks, et midagi kätte saada. Kui tehakse tööd naudingu otstarbel, siis on see mäng. Majanduslik töö lähtub kulude-kasude kaalutlustest. Töö majanduslikus mõttes pole mäng. Sõna "töö" paljudes keeltes tähendab häda, vaeva ja viletsust.

Töö liigitelu.

Tööd liigitatakse mitmet viisi:

- 1) - produktiivne, mis loob uusi väärtusi ja
 - ebaproduktiivne, mis ei loo uusi väärtusi;
- 2) - materiaalne kui töö resultaat on materiaalne hüvis ja
 - immateriaalne, kui töö tulemuseks on mingisugune immateriaalne jõudlus;

- 3) - kehaline ja
- vaimne.

Viimati toodud jaotus on väga teoreetiline, sest on vähe töid, mis oleks ainult kehalised.

- 4) - õpitud ja
- õppimata töö-

Õpitud tööd õppimatust pole võimalik täpselt eraldada, kuid see vahetegemine omab praktikas suurt tähtsust.

Majandusliku käitise seisukohast jaotatakse tööd neljaks põhifunktsiooniks:

1. kavandav ehk plaaniv töö;
2. juhtiv töö;
3. haldav ehk administratiivne töö ja
4. teostav ehk eksekutiivne töö

Kavandava töö funktsiooni teostaja on tavaliselt ettevõtja. Ta teeb ettevõtte plaani; temalt tuleb asutamise idee. Ta määrab ettevõtte tegevussuuna, ulatuse ja üldjooneline tegevusskeemi.

Juhtiv funktsioon omab kapitalistlikus majanduses kõige suuremat tähtsust. Selle funktsiooni täitjalt nõutakse mitmeläadilisi omadusi ja oskusi.

Temalt nõutakse head üldharidust ja eriharidust (oma eriala kohta). Ta peab omama organiseerimisoskust, avastama uusi turge, tooraineid ja hankimisalasid; leiutama üha ratsionaalsemaid vahendeid, meetodeid, säästlikumaid materjali kasutamiseviise; olema ka vallutaja, kes julgelt vallutab uusi turge ja tooraineid; olema eeskujulik, oma isiklikku autoriteeti; olema hea inimestetundja, et oskaks valida endale kaastöölisi ja kohelda iga isikut individuaalselt.

Juhtiva funktsiooni teostamiseks on vaja eriettevalmistust, kuid peab omama ka loomulikku andi.

Haldav funktsioon on vahelülis juhtiva ja teostava vahel. Juht annab juhiseid üldsisuliselt; haldav funktsioon detailiseerib, töötades välja üksikasjad.

Haldav funktsioon jaguneb tööstuskäitistes tehnikuks (näit. meistrid, insenerid jt.) ja majanduslikuks (näit. raamatupidajad, ostu- või müügljaoskonna juhatajad jt.)

Teostava funktsiooni täitjate all mõeldakse neid, kes vahetult teodavad - tööprotsessist osa võtavad.

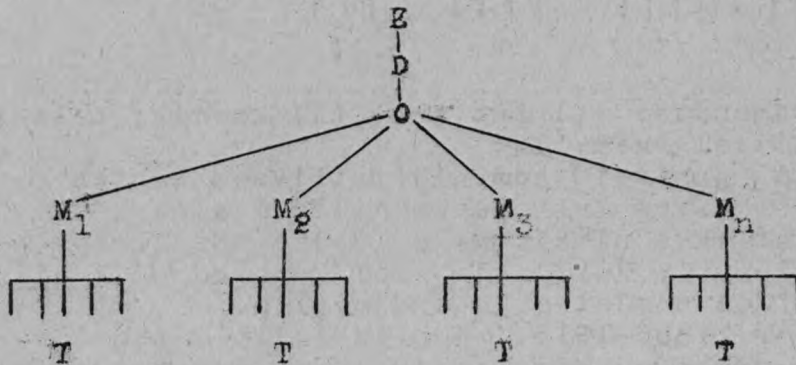
Toodud jaotus on funktsionaalne, mitte isikuline. Vürtspoodnik näit. teostab üksi kõiki nelja funktsiooni. Suures käitises üks funktsioon jaotatakse mitme isiku vahel: mitu direktorit, meistrit ja töolist.

Käitisliku töö organisatsioon.

Käitisliku töö organiseerimine ei ole kerge ülesanne. Seda ülesannet täidab juhtiv funktsioon. Organiseerima peab tööd eesmärgi kohaselt.

Töö organiseerimiseks käitises on palju süsteeme. Üks nendest on

Militaarne süsteem:

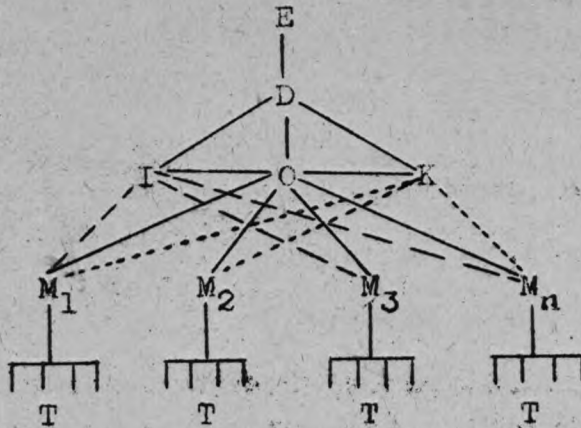
Skeemil toodud tähed on sõnade (E) ettevõtja, (D) direktor, (O) osakonnajuhataja, (M) meister ja (T) tööliste tähendamiseks.

Militaarne süsteemi hea omadus on see, et siin esineb alluvus ainult ühele isikule. Siin ei saa tekkida korralduste vastuolusid, mille tõttu kord ja distsipliin säilitatakse rohkem kui mõne teise süsteemi puhul.

Süsteemi puuduseks on, et D, O ja M peavad olema suured asjatundjad. M näiteks peab olema universaalne inimene. Selliseid inimesi aga on väga harva leida, mille tõttu O või M-i juhised töölistele paratamatult jäävad pealiskaudseks käitises, kus töö funktsioonid on väga keerukad.

Militaarne süsteem on rakendatav lihtsamate tööde puhul.

Liini ja staabi süsteem:

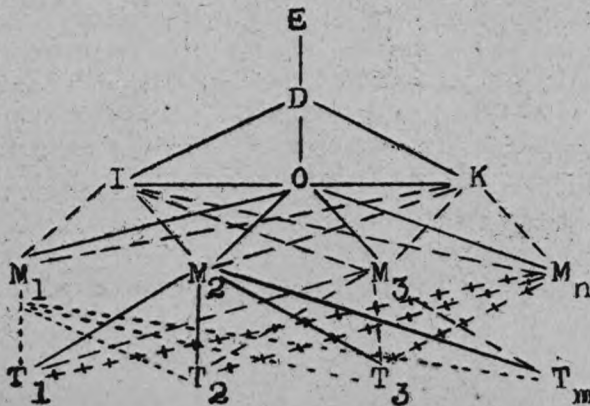

Tähtede tähendus: (I) insiner, (K) keemik; teised samad, kes eelmisel skeemil.

Meiste saab juhiseid administratiivses suhtes O-lt, tehnilistes küsimustes I-lt ja keemilisel alal K-lt. Töölised alluvad ikka ainult M-le. Selle süsteemiga on saadud häid tulemusi, kuid asja keerukuse puhul M ei suuda ikkagi kõikidel aladel asjatundja olla.

Fr.W.Taylor (1856-1916.) juhtis sellele tähelepanu, et meistritelt nõutakse väga palju. Tema arvates meister peaks vastama kaheksale nõudmisele. Tegelikult on väga vähe inimesi, kes vastavad viiele nõudmisele. Meistriks võib veel see, kes vastab kolmele nõudmisele. Taylor nõudis, et meistrite vahel tuleks teostada tööjaotus, milleks soovitas järgmist süsteemi:

Funktsionaalne süsteem:

M saab instruksioone I-lt, O-lt ja K-lt ning annab neid omakorda edasi paljudel töölistele. Meistrite vahel on tööjaotus. Üks meister on töökiiruse, teine kontrolli, kolmas joonestuse, neljas tööriistade jne alal. Sel viisil tööline võib saada ajakohaseid juhiseid, mille tõttu töö kvaliteet tõuseb.

Selle süsteemi suureks puuduseks on, et pakub palju võimalusi intriigideks: Üks meister nõuab ühte, teine teist ja tööline ei tea kelle käsku täita. Intrigide vältimiseks nähakse igaleülele ette kindel koht ja kord korralduste tegemiseks.

Viimasel ajal on suurtes käitistes ikka spetsialist-meistrid.

T ö ö j a o t u s .

Tööjaotuseks nimetatakse üldiselt sellist nähtust, kus varemini ühe isiku või isikute rühma poolt teostatud tööülesanne jaguneb hiljem mitme isiku või isikute rühma vahel.

Tööjaotusi on mitut liiki.

Kõige pealt on tehniline tööjaotus, kus teatud toote valmistamine jaotatakse allosadesse, mida teostavad erisikud või rühmad. Tehnilise tööjaotuse näiteks on auto valmistamine, mis Fordi tehastes on jaotatud umbes 8000 isiku vahel. Ka siis on tehniline tööjaotus, kui tootmine jaguneb paljude käitiste vahel. Põhja-Ameerika Ühendriigis näiteks on saapa valmistamine jaotatud paljude käitiste vahel: üks teeb saapa silmi, teine päelu, kolmas tallanahka jne. Samuti on masinate ja relvade valmistamine organiseeritud. Relvade valmistamisel saab sel viisil hoida ka saladusi.

Nimetatud tööjaotuse kõrval on kutseline tööjaotus, kui üksikud isikud spetsialiseeruvad teatud toodete tootmiseks: kingsepad, rätsepad jne.

Ühiskondlik tööjaotus, kui spetsialiseerutakse üksikute majandusalade kaupa: põllumehed, kaupmehed jne.

Veel on rahvusvaheline tööjaotus, kui spetsialiseerumine toimub üksikute maade vahel vastavalt eeldustele, mida üks või teine maa omab. Ühes riigis areneb põllumajandus, teises tööstus jne.

Tööjaotuse tulemuseks on spetsialiseerumine.

Tehniline tööjaotus.

Tehniline tööjaotus võib olla sõltuv tööülesandest ja nimelt kas tööülesanne on jaotatav allülesannetes või mitte.

Kui tööülesannet ei saa jaotada allülesanneteks, siis sel juhul, kui ühe tööliste tööjõust ei jätku ülesande teostamiseks, tuleb ühendada mitme tööliste tööjõud. Näiteks palgi kandmine, nooda vedamine jne. Seda nimetatakse tööühenduseks.

Kui tööülesannet on võimalik jaotada, siis tekib tööjaotus, mis on kaheksagune:

mehhaaniline ehk koguseline ja funktsionaalne.

Mehhaanilise tööjaotuse näide: käitise reklaami jaoskonnal on tarvis lähetada 1000 reklaamikataloogi, milliseks tööks on kasutada viis inimest, kellele igaühele antakse 200 kataloogi väljasaatmiseks; igaüks teostab kõik lähetamistoimingud: kirjutab aadressid, margistab, kleebib ümbrikud kinni jne.

Siin terve kogus on mehhaaniliselt jaotatud vileks.

Funktsionaalne tööjaotus sama töö sooritamisel oleks kui nimetatud 1000-de kataloogi väljasaatmiseks üks kirjutab aadressid, teine margistab, kolmas kleebib ümbrikud kinni jne.

Iga isik teostab eri funktsiooni.

Millist süsteemi kasutada, oleneb ülesande keerukusest. Keerukama tööülesande puhul on parem teostada funktsionaalset tööjaotust, sest see soodustab töö produktiivsust.

Ka võib olla selline juhtum, et tööks ei vajata ühe isiku täit tööjõudu ja selle tõttu isik peab võtma omale veel teisi ülesandeid täiskoormatuse saamiseks, teiste sõnadega - ta peab killustama oma tööjõudu mitme tööülesande vahel. Seda nimetataksegi töökillustamiseks. Meil esineb see juhtum väga sagedasti. Töökillustamise puuduseks on, et uutele ülesannetele kohanemine võtab aega, mis mõjub pidurdavalt töö tootlikkusele ja (kvaliteedile).

Tööjaotus võimaldab suurt tootlikkuse ja kvaliteedi tõusu. Pika aja jooksul ühe tööülesande teostamisel inimene muutub virtuoosiks. Peab mainima, et masstootmise puhul kvaliteet ei saa tõusta sellepärast, et on ette teh-

tud šabloon. Kuid siin on võimalik säästa väga palju õppimiskulusid.

Tööjaotuse tõttu näiteks Fordi tehastes umbes 45% tööülesannetest võib ära õppida ühe nädalaga, umbes 85% kahe nädalaga ja ainult umbes 6%, mida peab õppima üle aasta.

Tööjaotusel on palju negatiivseid külgi. Kitsale alale koondumine muudab inimese vaimselt nüridaks, kaob töö rõõm - loomingurõõm.

Töörõõmu ja monotoonsuse küsimust on vahetult uuritud. See küsimus on väga problemaatiline. Töö monotoonsuse mõju oleneb isikust. Keegi saksa üliõpilane, kes selle küsimuse uurimuseks töötas Fordi tehastes lihttöölisena kirjutab, et esimestel päevadel on olnud töö vastik. Järgmistel päevadel ta pole üldse enam tööülesannet tunnud nii, et võinud lugeda lehte, õppida keeli jne.

Ford ütleb, et paljud töölised tahavad lihtsamatele töödele. Tema arvates on selle põhjuseks see, et inimesed ei taha võtta endale vastutust, mis keerukamate ülesannete täitmise puhul suurem.

Teiste uurimused näitavad, et on inimesi, kellele meeldib monotoonne töö, jäädes seal juures vaimselt värskeks ja erksaks.

T ö ö t a s u .

Töötasuks nimetakse vastuväärtust töölisele tema tööjõudluse eest. Käitismajanduses esineb töötasu kulude-probleemina, rahvamajanduses jaotus-probleemina.

Põhinõuded töötasude kohta: kõigevanem nõue,

- a) õiglase töötasu põhimõte - tööline saagu tasu vastavalt tema tööjõudlusele, resultaatile; see nõue vastab ka meie eetilisele arusaamisele: kes teeb rohkem peab saama rohkem;
- b) sotsiaalpõhimõte, + töötasu olgu enam-vähem ühtlane ja võimaldagu inimväärset elamist.

Piirjooni siin on väga raske tõmmata - missugune on õiglane tasu ja missugune mitte, sest meil puudub õigluse mõõdupuu.

Edasi nõutakse töötasu-meetodilt, et tema kannustaks töelist 1) produktiivsemale tööle, 2) kvalitatiivsemale tööle ja 3) tööline säilitagu oma tööjõu püsivust (permanentsust), et ta lühikese ajaga ei kurnataks välja.

Töötasu-süsteemid ehk -meetodid.

On olemas kaks põhilist ehk ürgset töötasu-süsteemi ehk töötasumeetodit: a) tükitasu, b) ajatasu.

Tükitasu-meetodi puhul tasutakse töölisele otseselt tema tööjõudluse eest, mida sellepärast nimetakse ka otseks tasumeetodiks.

Ajatasu-meetodi puhul tasutakse töölisele tööjõudluse eest aja kaudu. Mõeldame aega, mis läinud töö tegemiseks. Seega ajatasumeetod on kaudne tasumeetod.

Hinnates aja- ja tükitasumeetodit nendest põhinõudest lähtudes, mis meie püstitasime, siis võib ütelda, et tükitasu vastab põhimõtteliselt õiglasele tasule, kuid praktikas see võib mitte õiglase olla, kui näit. tasumäärad fikseeritakse kas väga madalale või liiga kõrgele tasemele. Palju nurinat on tekitanud asjaolu, kui tasu liiga madal, või halva arvatluse tõttu tükitasu liiga kõrge ja selle all kannatab käitis. Mõnikord töötasu määramist teostatakse ka võimuga näit. töölised organiseerunud ja nõuavad endile suurt töötasu või jälle organiseeritud tööandjad hoiavad sihilikult töötasud (tükitasumäärad) liiga madalal.

Tükitasu kannustab töö produktiivsust, kuid kvaliteedi nõudega ta on vastolus, sest töolist ei huvita tükitasu puhul kõrgem kvaliteet, vaid kvantiteet; tegelik elu näitab, et kui tahetakse kvaliteedilt head tööd, mida tööline oma initsiatiivil teeks, siis on parem ajatasu. Samuti on tükitasu vastuolus permanentsuse säilitamisega, tööline pingutab rohkem kui vaja (eriti kui tasu madal) ja ületöötamist tuleb ette sageli.

Ajatasu on õiglase töötasu meetodiga põhimõtteliselt vastuolus. Aeg ei ole alati proportsionaalne tööjõudlusega, kuid küll kokkukõlla viidud sotsiaalse õigluse nõudega. Nõrk tööline saab sama tasu, mis tugev.

Ajatasu on vastuolus samuti ka kvantiteedi nõudega, sest töölisel pole kannustajat ja ta ise pole huvitatud produktiivsuse tõstmisest. Kvaliteedinõudega aga on ajatasumeetod kokkukõlas, sest tööline, kes pole otseselt huvitatud kvantiteedist püüab saavutada paremat kvaliteeti. Ajatasumeetod on samuti permanentsuse säilitamise nõudega kokkukõlas, sest töölisel pole vajadust end ülekurnata.

Aja- ja tükitasud on teataval määral vastuolus. Tükitasu vastab põhimõtteliselt töö produktiivsuse nõudele, kvantiteedile ja õiglasele töötasule, kuid on vastuolus kvaliteedile

ja töölise jõu permanentsuse säilitamisele. Ajatasu vastab põhimõtteliselt kvaliteedi ja töölise jõu säilitamisele, kuid on vastuolus töö kvantiteedi, töö produktiivsuse ja õiglase töötasu nõuetega.

Praktikas on hakatud rakendama rohkem preemiatasu-süsteemi, kus maksetakse tükitasu juures kvaliteedi ja ajatasu juures kvantiteedi preemiaid.

Kus rakendada tüki- ja kus ajatasu-metodid?

Tükitasu seal, kus pole oluline kvaliteet, vaid kvantiteet ja seal kus võimalik töölise tööjõudlust otseselt mõõta kaalu-, ruumi-, pikkuse- või teisis ühikuis. Siin ei ole ka töölisel vaja sellist kontrolli kui ajatasul.

Ajatasu seal, kus on tähtis töö kvaliteet, sest kvaliteedi norme on määrata väga raske (individuaaltooted), seal kus tööprotsess ise dikteerib töölisele töö tempo, näit.: liikuv töölint Fordi autotehastes. Siin tööline on sunnitud teatava kiirusega töötama.

Kõige paremad tulemused saadakse kui kombineerida preemia-süsteemi kaudu aja- ja tükitasu kokku.

Töö tootlikust (produktiivsust) mõjustavad tegurid.

Inimese töö võib olla kord suuremal, kord vähemal määral tootlik. Töö tootlikkus on suuresti sõltuv mitmesugustest tingimustest. Üks peamine tegur töö tootlikkuse tõstuks on (1) omahuvi. Kui töötaja omahuvi on viidud kokkukõlla tööproduktiivsusega, siis mõjub see tootlikkust tõstvalt. Kuid peale selle on veel teisi tegureid (2) töölise ettevalmistus, töö oskus, tundmine, töö vilumus. (3) Töölise sobivus töö-ülesandeks, näit. raske töö nõuab jõudu, siis tööd, mis nõuavad intelligentsi jne. Selleks on olemas moodsal ajal kutsekõlbavusproovid. (4) Tööriistad, kas halvad või head, määravad suurel määral töö produktiivsust. Tööriist peab kohandatud olema töölise järgi. Taylor juhtis esimesena sellele tähelepanu ja saavutas siin häid tagajärgi. Samuti juhtis Taylor tähelepanu sellele, et vähe sellest kui ainult osa tööriistu on head, sest praktikas kujunes töötempo ikka halvema tööriista järgi. Parema juba kõik teise järgu tööriistad kui I ja III järgu omad segi.

(5) Tööprotsessi organisatsioon tervikuna - otstarbekas tööjaotus-ühendus.

(6) Tööpäeva pikkus. See on aegade kestel olnud väga mitmesugune. Kapitalistliku ajastu algul tööpäev oli sageli kuni 18 tundi, kuid töö tootlikkus polnud kõrge, töö kvali-

teet oli madal, sest tööline oli väsinud. Hiljem lühendati
tööpäeva puht sotsiaalsetel kaalutlustel ja osalt ka ette-
võtjate enda huvides, sest tööpäeva lühendamiseiga tõusis
töö produktiivsus ja kvaliteet. Uurimised on näidanud, et
14-16 tunnilise tööpäeva töö tulemus on madalam kui 8 tunni-
lise. 8-tunnise tööpäeva juures on majanduslikult kasulik
teha puhkepause. Taylor katsetas ja leidis, et raudkangide
kandmine sadama sillalt vagunisse oli kõige produktiivsem
siis, kui 8 tunnist puhati teatud kindlate ajavahemike järgi
(näit. 12 min. tööd ja 18 min. puhkepausi) 60%. Säärast pau-
sidesüsteemi on hiljemini sageli rakendatud heade tulemuste-
ga.

Töö lepingud.

Töösuhe tööandja ja töövõtja vahel võib olla (1) individuaalne, näit. tööline kaupleb end tööle ise, tal on teada tingimused ja ta nõustub nendel tingimustel töötama. See vastab liberalistlikule arusaamisele. Majanduselus kehtigu vaba võistlus töölise ja töölise ning töölise ja ettevõtja vahel. Siin ilmneb puudus töövõtja suhtes. Kapitalistlikus majanduses on töövõtja kõrgem pool, sest enamasti tingimused kirjutatakse talle ette tööandja poolt. Maades, kus töölised on koondunud ametiühinguisse, loobutakse sageli individuaalseist lepinguist ja on võetud tarvitusele (2) kollektiiv (tariif) leping.

Siin tööttingimuse ja lepingu sõlmivad mitte üksikud töövõtjad ja tööandjad, vaid ametiühingud üheltpoolt ja tööandjate liidud teiselt poolt. Kollektiivlepingud on eriti rakendusel P. Ameerika Ühendriigis, Inglismaal, Skandinaavias, osaliselt Saksamaal ja vähesel määral ka meil, näit. trükitöö alal

3. Sundsüsteem. Siin on riigivõimude poolt töölepingutingimused kehtima pandud. Eriti tänapäeva Saksamaal ja Itaalias on tööliste ja tööandjate vahelised suhted kindlaks määratud ja omavaheline töötasuvõistlus välja lülitatud.

Eesti 1935. a. töötülide lahendamiseseaduse järgi töötüli teatatakse tööinspektorile, kes püüab poolte vahel kokkulepet sobitada. Kui ei saavutata kokkulepet, siis teatatakse sellest sotsiaalministeeriumile. Siin kaalub Sotsiaalminister, kas anda töölistele streigiõigus või anda tüli lahendada töötülide lahendamise komisjonile, kes koosneb 2 tööliskoja, 2 kaubandus-tööstuskoja, 1 sotsiaal- ja 1 majandusministeeriumi esindajaist ning esimehest, kes on määratud Vab. Presidendi poolt. Komisjon tutvub asjakäiguga, kutsub pooled välja, analüüsitakse, selgitakse ja püütakse saavutada kokkulepete. Kui ei saavutata kokkulepet, võib teha sundotsuse.

Kõige rohkem on tülisid töötasude kohta. Sundotsusega määratakse harilikult kindlaks tasu teatud aja peale, kuid mitte üle 1 aasta, ja siis võib jälle alustada selles käitises töötüli.

Kui komisjon leiab, et tal temale kasustada olevail andmeil ei saa teha sundotsust, siis ta jätab küsimuse lah-tiseks. Sel juhul Sotsiaalminister otsustab - kas annab küsimuse lahendamiseks töötülide lahendamise komisjonile

teises koosseisus või annab töölistele streigivabaduse.

Selles komisjonis on viimasel semestril olnud palju tülisid lahendada. Kõige rohkem on saavutatud kokkuleppeid peamiselt meie tööliste arusaamise ja leplikkuse tõttu.

Meil on töötülide lahendamisel suureks puuduseks see, et tülide reguleerimine toimub käitiste kaupa ja mitte erialade kaupa; selletõttu on võimalik töötingimusi korraldada ainult selles käitises, kus tüli tekkis.

Selle tagajärjel võib ühe ja sama tööstusala (näit. tekstiiltööstuse) käitises töötasud oma tasemelt suuresti erinevad olla, mis aga võistluse mõttes väga ebasoovitav.

Praegu on kaalumisel töötülide lahendamise seaduse muutmine selles mõttes, et oleks võimalik tekkinud töötüli laiendada kogu erialale ja siis määrata kogu eriala kohta enamvähem ühtlased töötingimused.

Töökaitse.

See küsimus tõusis akuutselt esile kapitalistliku majandusega. Liberalistliku õpetuse järgi pidi majanduselus kehtima vabadus ja tuli jätta ära töökaitse.

Vanal ajal, kui valitses orjuse-süsteem, oli vajalik, et ori püsiks tööjõulisena ja siin töökaitse oli peremehe enda huvides, et ori püsiks tööjõulisena. Kapitalistlikus majanduskorras "vabadus" andis väga mõtlema panevaid tulemusi, näit. eriti Inglismaal 18 sajandi lõpul). Tööliste olukord halvenes, tööpäeva pikkus oli normaalselt 15 tundi ja ka väikseid lapsi rakendati tööle. Tekkis häda ja viletsus. Tehniliste abinõude arenemisega jäid hulk töölisi tööta, tekkisid töötatöötlised, kes hädas hakkasid varastama ja röövima jm.

Selgus, et vaba võistlus tööandjate ja töövõtjate vahel ei anna positiivseid tulemusi. Töövõtja ei või olla otseseks partneriks töölisemale, riik peaks vahele segama. Liberalistliku õpetuse järgi oli tööline vaba töö otsingul, kui ühes kohas ei meeldinud, võis teise minna. Kuid tolleaegse liiklemise tõttu polnud see nii kerge, tekkisid hulkureid, kes muutusid ümbruskonnale nuhtluseks, almuste palujaiks jne. Samuti kui tööline sai vanaks või vigastada polnud ühtegi asutist, kes nendest eest hoolitseks. Saadi aru, et misugune kord ei ole hea, tuleb anda seadusi tööliste kaitseks.

Sotsiaal-politika - töövõtjate majandusliku olukorra kindlustamine.

Üheks töökaitse vajaduseks oli ka allealiste ja nais-

te kaitsmine; teiseks, et tagada töövõtjale elatusmiinimumi kui ta haigestub või saab vigastada (invaliidisuse kindlustamine), jääb tööta (kindl.töötuse vastu) või jääb vanaks (vanusekindlustus); edasi mitmesugused tervishoidlikud määrused, nagu puhtus, valgustus, temperatuur ja ventilatsioon tööruumis jne.

Meie oleme sotsiaalkindlustuse alal suuresti maha jäänud, kuid viimasel ajal on Vabariigi Valitsus rõõmustaval kombel hakanud ikka enam tähelepanu pühendama sotsiaalpoliitilistele probleemidele.

K a p i t a l.

Kui inimtöö jõudu ja loodust nimetakse ürgseteks tootmistegureiks, siis looduse ja inimtöö koostöö tulemusi - toodetud tootmisvahendeid - kapitaliks.

Selles mõttes kuuluvad kapitali hulka: hooned tööriistad, toormaterjalid, valmistooted jt. Kapitali mõiste alt jäetakse välja inimene ja tema otsesed tarbimishüvised, näit. seljariided, toit, korter jne.

Kuna kapitaliks nimetame toodetud tootmisvahendeid, siis otsesed tarbimisvahendid ei kuulu kapitali mõiste alla. Mõned samastavad kapitali rahaga.

Kapital jagatakse: 1) rahvamajanduslikuks ja 2) eramajanduslikuks.

Rahvamajanduslikuks nimet. toodetud tootmisvahendeid, mis on määratud tootmiseks.

Eramajanduslikuks kapitaliks nimet. toodetud tootmisvahendeid, mis on rakendatud majanduses kasumi saamise eesmärgil.

Kapital rahvamajanduslikus mõttes on seega loogiline kategooria, sest toodetud tootmisvahendid on esinenud alati ja esinevad ka tulevikus.

Kapital eramajanduslikus mõttes on ajalooline mõiste, sest ta pole mitte tarvilik, vaid välja kujunenud kapitalistlikus majanduskonnas.

Mis vahe on kapitali ja vara vahel?

Varaks nimet. igasuguseid materiaalseid ja immateriaalseid hüviseid, mis on käsutada teatud isiku käes; vare on juriidiline mõiste.

Kapital haarab ainult toodetud tootmisvahendeid, seega vare on kapitalist laiem mõiste.

Kapitali liigid.

Kapitali on liigitatud väga mitmet viisi. Ühed liigitavad:

- püsivkapital ja
- käibivkapital.

Siin on liigituse aluseks aeg, mille vältel kapital võtab osa majandusprotsessist.

On kapitale, mis püsivad majanduses rohkem kui ühe perioodi, näiteks hooned, mille iga on: puuhoonetel keskmiselt 20-25 aastat; segamaterjalist keskmiselt 25-30 aastat ja kvihoonetel keskmiselt 50-100 aastat. Masinate eluiga loetakse keskmiselt 10 aastat, kuid üldiselt tehnika kiire arengu tõttu masinate majanduslik eluiga näitab kiiret languse tendentsi.

Teine osa kapitali püsib majandusprotsessis lühemat aega, s.o. ainult ühetootmisprotsessi vältel. Säärased kapitalid on toorained, küttevahendid jne. Näiteks puuvill muutub lõngaks.

Püsivkapital on säärane, mis püsib käitises pikemat aega, kuna käibivkapital tarvitatakse ära ühe tööprotsessi kestel.

Säärane kapitali jaotus omab tegelikus elus suurt tähtsust, eriti arvestamisel.

Nõutakse, et püsivkapital peaks kuuluma omanikule. Sellele ei soovitata laenu võtta. Meil kapitali puuduse tõttu sellest nõudest ei saa kinni pidada.

Karl Marx jaotas kapitali:

- konstantne- ja
- varieeruvkapital.

Tema arvates konstantse kapitali hulka kuuluvad kõik kapitalid peale inimese töö.

Varieeruva kapitali alla kuulub inimese töö.

Marx'i arvates konstantne kapital ei loo majandusprotsessis uusi väärtusi, vaid tema kuju ainult muudetakse. Saapatööstuses masin võtab ajajooksul saapa kuju, s.o. siis kui ta on ära kulunud, kuid uut väärtust pole sellega veel loodud.

Uusi väärtusi loob varieeruvkapital - inime töö. Ainult inimese kaasabil tekib uusi väärtusi. Seega kapitalist kapitali rakendamisega uusi väärtusi ei loo, vaid seda teeb tööline, mispärast lisaväärtus peab kuuluma ka temale. See õpetus on tänapäeval teaduslikult täiesti ümber lükatud.

Kapitali kujunemisprobleem.

See probleem on Eestis eriti tähtis, sest siin on kapitali vähe. Ka loodusvaru pole siin palju. Kuid ajaloo vältel on olnud siin mativõtjaid väga palju, kes ülejääke on ära toimetanud (balti parun, sõjad).

Iseseisvuse ajal oleme loonud palju uut kapitali. Olime kapitali poolest oma riiklikku iseseisvust alates väga vaesed - Maailmasõda, revolutsiooni- ja okupatsiooniaeg ning sellele järgnenud Vabadussõda kurnasid meid majanduslikult väga välja. Kuid eestlaste töökus on siin võrdlemisi lühikese ajaga ning rasketes tingimustes suutnud palju ära teha - meie rahva reaalvaradesse mahutatud kapitali väärtust hinnatakse praegu umbes 2,5 miljardile kroonile ja meie rahvasse endasse mahutatud kapitalide väärtust umbes 8 miljardile kroonile. Kuid vaatamata neile tunnustusväärivale tulemustele on meil praegu veel suur puudus kapitalist, eriti pikaajalisteks mahutusteks: maaparandusteks, tööstuse arendamiseks, elukortrite ehitamiseks. Paraku on Eestist ta iseseisvuse kestel liiga palju kapitali röövkapitalina eksporditud.

Meie oludes on kapitali loomise peavõimaluseks säästmine: peame kokkuhoidma, s.o. ei või kõiki loodud väärtusi elamiseks ära kasutada. Säästmisega ei tohi liiale minna, sest ta on kui kaheteraga mõök. Tarbimise vähendamisega tehakse kahju siseturule tootvale tööstusele: viimased ei saa seetõttu oma tooteid tarvilikul määral turustada, peavad toodangut piirama ja seetõttu ka töölisi vallandama. Järelikult - saastamine peab olema mõõdukas.

Ka peab kapitali ülejääke suunatama ja mahutatama sinna, kus ta annab uuesti tööd ja loob uusi väärtusi kõige suuremal määral. Meil seni seda pole alati tehtud. Siin olitööstus tasub end väga hästi. Meie erakapitaliga pole tänini kahjaks ühtegi olitööstust käima pandud. Peale riikliku põlevkivitööstuse on kõik olitööstused võörkapitali käes. Samuti on võörkapitali käes hästitasuvad tselluloosi-, metsa- ja vineertööstused. Välja arvatud Kehra tselluloositehased, mis töötavad riikliku kapitaliga.

Selles mõttes on väga tervitav nähtus, et riik on juhtinud kapitali hästi tasuvatesse ettevõtetesse, sest meie eraettevõtlus on nõrk.

Meie eraettevõtlus ajab pahatihti ühepäevaliblika elu. Uue ettevõtte loomisel tahetakse kohe suuri kasumeid ja ei taheta midagi teada tööstuse pikaajalisest sissetöötamisest. Ettevõtja hakkab kohe elama pillavat tõusiklikku elu. Üle-

jõu elamine on hästi alustatud käitised viinud sageligi pankrotti.

Vabadussõja järele eestlane sai iseseisvuse põllumajanduses, kuid tööstuses ja kaubanduses on ta seni olnud kolmandajärgu kodanik. Peab püüdma iseseisvust saavutada ka tööstuses ja kaubanduses ja neid ülevõteta siis, kui leidub vastavaid inimesi, kes suudavad neid ülesandeid täita.

On arusaamata, miks meie inimestel puudub püsivus tööstuses, kuna ometi põllumajanduses, kust põlvenetakse, on püsivust väga palju. Arvatakse, et ajajooksul põllumajanduses on inimestest püsivust välja kurnatud ja sattudes uuele alale, tahab kohe suuri resultaate saavutada.

Säästetud kapital peab inimata uuesti mahutatama tootmisprotsessi ja sinna, kus lootused uute väärtuste loomiseks kõige suuremad.

Kapitali moodustamise probleem on lahendatav otstarbekas majanduspoliitikaga. Kui Eestis kõik säästetud kapital jääks kodumaale, siis meil oleks võimalik rahvuslikku kapitali luua senisest palju suuremal määral.

Vaadeldes üksikute tootmistegurite - looduse, inimtöö ja kapitali - osatähtsust ajalooliselt, näeme, et majandusliku arengu algastmel mängib tootmistegureist suurimat rolli loodus. Ent majanduselu arenedes hakkab inimtöö võitma üha suuremat osatähtsust tootmises. Eriti keskaegses käsitöös mängib inimtöö tootmistegurina pearolli. Kuid eriti tehnikas arenedes, hoonetes, seadmetes, masinate jt. tehniliste vahendite osatähtsuse tõustes, hakkab tootmisprotsessis aina tähtsamat rolli mängima - kapital, s.o. mitmeladilised toodetud tootmisvahendid.

Kuid kolm eemalmainitud tootmistegurit - loodus, töö ja kapital - ei rakenda tootmisprotsessi iseendast, automaatselt, vaid neid tuleb tootmise teostamiseks ühendada, organiseerida käitisteks, kapitalistlikus majanduses - ettevõteteks (s.t. kasumit, profiiti taotlevaiks majanduskäitisteks). Sellega organiseerimistöö teeb kapitalistlikus majanduses kasumit tootlev ning seejuures kapitali riski kandev - ettevõtja.

Seega ettevõtja oma tööga esineb neljanda tootmistegurina. See vaade on rohkem läbi lõõnud pärast Maaailmasõda.

Neli tootmistegurit hakkavad majandama. Pikema aja vältel see annab kasumit. Kuid peale kasumi loob ta ka uusi väärtusi. Oli tootmiseks on kulutatud põlevkivi, inimtööjõudu, kapitali ja on saadud kasumit, loodud uusi väärtusi. Kõik see kokku moodustab brutotoodangu. Kui kõik kulud brutotoodangust maha arvata, saame kasumi ehk netotoodangu.

On küsimus, palju loodus (maaomanik), tööline, kapital ja ettevõtja netotoodangust osa peaks saama. See on sotsiaalse jaotuse probleem, mis on sotsiaalse probleemi tuumaks.

Majanduses loodus, põhimik (= maapind + maapõu) kuulub tavaliselt isikule, kellele maksetakse selle kasutamise eest tasu põhimikurendise näol.

Põhimikurendise kõrguse määrajaks on põhimiku pakkumine ja nõudmine. Põhimikurendise kohta on palju teooriaid. Moodne majandusteadus suhtub temasse kui hinda, mida tuleb tasuda looduse kui tootmisteguri eest.

Inimene saab netotoodangust osa töötasu näol. Tekib küsimus, mis tegurid määravad töötasu kõrguse. Teame, et on õiglase töötasu probleem. Üldse on tekkinud palju töötasu teooriaid.

Moodsa majandusteaduse järgi on töötasu hind tööliste tööjõudluse eest; töötasu kõrgus sõltub vaba võistluse juures tööjõu pakkumisest ja nõudmisest. Kui tööliised on hästi organiseeritud, kui nad suudavad võidelda oma majandusliku hüveolu eest, siis on ka harilikult nende töötasu kõrgem.

Kapital saab oma osa netotoodangust kapitaliintressi ehk kapitalikasviku (mitte ekslikult võetud kapitaliprotsendi) näol. Kapitalikasviku väljendatakse protsentides ja ta on hind kapitali kasutamise eest.

Ka kasviku kõrgus oleneb kapitali nõudmistest ja pakkumistest. Surutisperioodidel, kui kapital kogub pankadesse, läheb intressimäär madalamaks. Maades, kus palju kapitali, on intressimäär madal ja kapitalivaasetel maadel - kõrge. On hädadaht, et majandusse paigutatud kapital võib kaotsi minna. Ka see risk ajab kapitali intressi kõrgeks. Seega kapitalilt maksetav hind sõltub pakkumisest, nõudmisest ja riskist kapitali paigutamisel majandusse.

Ettevõtja tasu jaoks ei ole kujunenud erilist suurust, vaid teda nimetatakse ettevõtjakasumiks. Selle määramine on väga raske. Kui netotoodangust teised hinnad eraldatakse, jääb järele ettevõtja kasum, profiit. Käesoleval juhtumil meid ei see huvita, kas niisuguse kasumi saamine on õiglane või mitte, vaid see, et ta on hind ettevõtja tegevuse eest käitises, seega hinnaküsimuse all probleeme.

Eestoodud neli suurust (loodus, inimese töö, kapital ja ettevõtja) esinevad kapitalislikus majanduses. Nad kõik ei esinenud varem ja võib ettekujutada olukordi, kus nad kõik ka tulevikus ei esine.

Kui võrd ühe või teise tootmisteguri esindajad on õigustatud osa saama rahvamajanduslikust netotoodangust, selles küsimuses on vaated oluliselt erinevad.

Sotsialistlikult orienteeritud autorid astuvad eriti välja linnalise põhimikurendise vastu, kuid nad ei taha tunnustada ka põhimikurendist üldse. Põhjendatult juhitakse tähelepanu sellele, et põhimikurendis kujutab endast sageli monopolistlikku tulu põhimikuomanikule, tulu, mille saamiseks põhimikuomanik pole näinud vähimatki vaeva. Kui näit. linnades mitmesugustel põhjustel põhimikuhinnad tõusevad mitmekordseks, siis harilikult ei toimu säärane hinnatõus mitte põhimikuomaniku teenete tõttu, vaid temast täiesti sõltumatu põhjusil. Kuna põhimikurendis seega kujutab endast teenimata väärtuste liivet (juurekasvu) ja põhimikurendis esineb põhimikuomanikule teenimata tuluna, siis on säärast tulu viimasel ajal hakatud erikordselt kõrgelt maksustama. Eestiski oli hiljuti kuulda kavatsustest seadistada sellekohane maks, kuid arvatavasti asjaomaste ringkondade suur vastuseis on selle täiesti põhjendatud maksu elluviimist senini takistanud.

Kapitalikasviku suhtes on palju vaieldud. Marx'i arvates loob uusi väärtusi ainult inimese töö. Sellepärast tuleks netotoodang jagada töölistele ning sästmise mõttes jätta osa järele selleks, et oleks võimalik ka edaspidi toota. See-ga on kapitalikasvik tööliste ekspluateerimise tulemus.

Samasugune suhtumine on sotsialistidel ettevõtjakasumi suhtes. Nende arvates peaks ettevõtja tasu saama oma töö eest ja mitte rohkem kui teised tema ülesandeid täitjad teatud käitises. Sageaasti ettevõtjal ei olegi kapitali. Ta laenab selle pangast ja ülejääkide tõttu tema sissetulekud on palju suuremad kui palgalisel direktoril.

Ettevõtjal kapitalistlikus majanduselus on suur tähtsus. Tema on majanduse organiseerija.

Ka selle kohta on seisukohti võetud, kas ettevõtja hästi või halvasti talitab.

Liberalistlike autorite arvates ettevõtja on kasumi saamiseks sunnitud tarbijaskonna tarbeid rahuldama ja mida rohkem ta seda teeb, seda enam ta kasumit saab. Tehakse vahet lääne- ja ida-ettevõtja vahel. Läänes ettevõtja ikka rohkem ja rohkem on muutunud ühiskonna majanduslikuks "asjade valitsejaks". Idas tegeleb ettevõtja rohkem pettusega.

Fordi arvates ettevõtja ühiskonda ausalt teenides saab paratamatult kasumit.

Ettevõtja toodab turu jaoks, kuid vahel tekib olukordi, millal turg tooteid ei vaja. Oleme kuulnud vilja ja kohvi hävitamisest mitte tarbijate vaid ettevõtja huvides, kes selviisil hoiab hinna kõrgel. Kus ettevõtjate ja ühiskonna huvid on vastamisi, seal peab riigivõim reguleerijana vahele

astuma. See on eriti hädavajalik kontsernade kartellide, trustide jt. kontsentratsioonivormide suhtes, kelle huvid on sageli olnud vastuolus ühiskonna omadega.

V ä ä r t u s .

Hüvise väärtus on tema omadus suuta rahuldada inimese tarbeid.

Eraldatakse kaks väärtuste liiki:

- a) objektiivne väärtus ja
- b) subjektiivne " "

Objektiivse määrtuseteooria lähtub sellest, et hüvistel endil on teatud väärtuslikud omadused, sõltumata inimese hinnangust näit. põlevkivil on omadus anda sooja jne.

Subjektiivse väärtuse teooria lähtub sellest põhiaru- saamast, et pole olemas mingisuguseid väärtusi sõltumata inimese hinnangust; inimese hindamise kohaselt saavad hüvised väärtuse. Ühed hüvised on suurema teised väiksema väärtusega - vastavalt inimeste hinnangutele. Kui hüvised asetsevad kättesaadamatult ja kui inimene ei saa neid hinnata, pole neil mingisugust väärtust.

Objektiivse väärtuse õpetus.

Ühe rühma õpetlaste-klassikute (Adam Smith, Ricardo j.t.) järgi evib iga hüvis niipalju väärtust, kui palju on tehtud tema tootmiseks kulutusi. Siin on kolm tegurit: inimtöö + kapital + põhimik. Kui on kulutatud ainult inimtööd, siis sama palju ka väärt.

Teine tähtsam rühm on sotsialistid Karl Marx'iga eesotsas. Marx'i õpetuse järgi iga asi-hüvis on niipalju väärt kui palju selle tootmiseks on kulutatud inimese tööd. Hüvis purnaneb akule, kuhu kogutud inimese töö. Sellest ka arusaadav, miks Marx õpetab, et uusi väärtusi loob ainult inimtöö. Siin on ainult üks tegur "töö".

Subjektiivse väärtuse õpetus.

Selle õpetuse järgi hüvistel immanentset väärtust ei ole, vaid inimese hinnang annab väärtuse; mis oleneb mitmesugusest tegurist: 1) inimese tarbe tungivusest, 2) selle tarbe rahuldamiseks inimese kasutada olevate hüviste kogusest jt.

Siin väärrib ainsamana tähelepanu "piirkasuteooria". See piirkasu-õpetus on tänapäeval kõige tähtsam väärtuse-

-õpetus ja enamik tänapäeva majandusteadlasi asuvad selle teooria suhtes pooldaval seisukohal.

Näit. üksik asunik naturaalsel majandamise olukorras, ta ei ole teistega majanduslikus vahekorras, tootis teravilja 1000 kg. Sellest ta tarvitab enda tarbeks - 500 kg

"	looma söödaks	- 200 "
"	seemneks	- 250 "
"	õlleks	- 40 "
"	kanadele	- 10 "

Piirkasuteooria tahab seletada, kuidas talunik siin hindab oma viljavaru. Ta ütleb, et inimene hindab oma kasutuses olevate hüviste väärtust selle kõige vähem tähtsa osa järgi.

Selle aluseks on võetud elukogemusi. Mida suurem on hüviste kogum, seda odavamalt ka hinnatakse üksikut ühikut.

Kui aga saab hüviseid ka müüa, siis tulevad arvesse kõik osad ja siis hindame raha selle kõige vähem tähtsa tarbe järgi, missugust tarvet see viimane kroon veel suudab rahuldada.

Tarbimisväärtus ja vahetusväärtus.

Tarbimisväärtus on see hinnang, mis inimene annab mingisugusele hüvisele selle tõttu, et see suudab tema tarbeid rahuldada.

Vahetusväärtus - see hinnang, mille inimene annab teatud hüvisele selles teadmises, et ta vahetuseteel võib saada selle hüvise vastu mingisuguse teise hüvise. Näit. raha, ta pole tarbimisvahend vaid ta on vahetusväärtus. Vahetusväärtuse määrajaks on tarbimisväärtus.

Vanemais mängis väärtuseteeooria majandusteaduses kesket osa, kuid nüüd on rohkem tähtsust kaotanud ja kesksemaks on muutumas hinnateooria. Väärtuse mõiste on muutunud abimõisteks hinnaküsimuste selgitamisel.

H i n d.

Hind on kesksemaid küsimusi rahvamajanduses ja moodas rahvamajandusteaduses. Ta on küll ajalooline mõiste, kuid praegu väga põhjapaneva tähtsusega.

Hinnaks nimetakse vastuväärtust, mis vahetusel antakse mingisuguse hüvise vastu.

Hind jaguneb:

- 1) vabahind ehk võistlushind ja
- 2) monopolihind.

Vaba hind on siis, kui nõudjate ja pakkujate arv on turul praktiliselt piiramata, samuti ka pakutavate-nõutavate hüviste kogus.

Monopolihind on siis, kui üks pooltest on piiratud, eriti pakkumine.

Absoluutne monopol erineb siis, kui võistlus puudub täiesti.

Vabaturg ja monopol on teatud määral äärmused; nende vahel on kaheastmed vabaturult monopoli suunas või vastupidi.

Monopoli-juhtumeid esineb sageli; et turg oleks absoluutselt vaba, seda tuleb väga harva ette.

Hinna kujunemine. (Absoluutne tase ja kõikumine).

On palju õpetusi selle kohta. Tähtsamad: 1) klassikaline hinnateooria (vanemaid ja põhjapanevamaid), mille rajasid inglased Adam Smith, Ricardo ja teised. Selle teooria järgi hinna absoluutse taseme määravad tootmiskulud, mille järgi ka tootmiskulude hind oleks loomulik hind. Vähemalt hinnast peab saama tasutud tootmise kulud. Kui aga minnakse välja kapitalistliku majanduse seisukohast, siis tahetakse saada ka kasumit, profiiti, sest et kapital kannab riisikot. Normaalselt turuhind peaks andma ettevõtjale "tootmise kulu + kapitaliriski preemia + kasumi."

Joonisel sirge KK_1 tähendab tootmiskulusid, millel baaseerub hüviste loomulik hind (tootmiskulud + riskipreemia + normaalne kasum), kuna kõver TT_1 tähistab turuhinda, mis sõltub pakkumisest ja nõudmisest. Kui turuhind tõuseb kõrgele üle omakuludehinna, siis seetõttu kasum kasvab, kapital hakkab "voolama" sellele alale, seetõttu sellel alal toodang tõuseb, seetõttu ka selle kauba pakkumine tõuseb ja kui nõudmine jt tingimused jäävad endisteks, siis turuhind hakkab langema. Kui turuhind langeb allapoole tootmiskuludehinna, siis see ala hakkab andma kahjumit; kapital "voolab sellelt alalt parematele söödamaadele", seetõttu selle kauba toodang

langeb; seetõttu ka selle kauba pakkumine väheneb, ja kui muud turutingimused jäävad muutumata, siis hind hakkab taas tõusma jne. jne.

Kui meil on tegemist monopoliga, siis määrab hinna monopolisti kalkulatsioon. Tema kalkuleerib niisuguse hinna missuguse hinna juures ta saab maksimaalset kasumit.

Nõudja poolel on mõõdu andev nõudja tarbe tungivus ja ostujõud.

Klassikud ei seletanud lähemalt pakkumist ja nõudmist ja kuidas hinnang toimib. Piirkasukoolkond on siin selgita- valt tõõd teinud. Ta püüdis seletada missugustel kaalutus- tel tegeleb nõudja, missugused tegurid siin mängus.

Nõudjal peab olema ostujõud, vahendid ja vastuväärtused, mida anda hüviste vastu. Olulised on ostutahteline ja ostu- jõuline nõudmine.

Kuidas hindab ostja hüvist? Piirkasuteooria ütleb, et ostja hindab hüvist selle kõige madalama tarbe järgi, mida hüvis suudab rahuldada.

Nõudmine kujuneb ostjate piirkasu-hinnangute kaudu, näit. keegi peab teravilja ostma, siis piirkasu õpetuse jär- gi ta pakub selle eest kõige väiksema tarbe osa järgi, mis- sugune teda veel rahuldab. Sellega piirkasu mõiste on väga oluline hinna kujunemisel.

Fakkuja. Piirkasu teooria esindajad ütlevad, et paku- ja arvestab tootmise kulu + preemia jne., kuid ta ei hinda keskmist ega maksimaalset kulu, vaid piirkulu, s.o. nende ku- lude järgi, mis läks maksma nende kõige kallim ühik.

Hind on püsiv ja turg tasakaalus siis kui pakkujale piirkasu ja nõudjale piirkulud on võrdsed.

Pakkumine ja nõudmine on sõltuvad veel ostja piirkulust ja pakuja piirkasust.

Näide piirkasu hinnangu alusel.

Vilja ostjad ja müüjad. Igal müüjal üks tonn nisu sama kvaliteediga ja iga ostja tahab osta ühe tonni. Hinnangud käivad piirkulude järgi.

200-ühe müüja piirkulu	110 - ühe ostja piirkasu
190 teise "	120 teise "
180 kolmanda "	130 kolm. "
170 j.n.e.	140 j.n.e.
160 " " "	150 " " "
150 " " "	160 " " "
140 " " "	170 " " "
130 " " "	180 " " "
120 " " "	190 " " "
110 " " "	200 " " "

Kõige tugevam müüja siin 110 kr. ja kõige tugevam ostja 200 kr. Eelduseks on siin vabaturg ning iga ostja teab, samuti müüjad kuidas hinnad on. Algab kauplemine. Kõik oleks nõus ostma 110 kroonist nisu, müüjad üks, nõudjaid 10. Algab hinna tõstmise teiste pakkujate poolt, nõrgem ostja langeb välja. Üle 110 ostjaid jäi 9. Need hakkavad pakkuma hind tõuseb näit. 121 kr.; juba on välja langenud 2 ostjat jne. edasi kuni jääb järele 5 pakkujat ja ostjat ja hind kujunebki siin 150-160 kr. vahepeal. Siin on välja langenud nõrgad ostjad ja müüjad, turule jäävad tugevamad pakkujad ja nõudjad, kelle piirkasud on suuremad.

Selle piirkasu hinnateooria alusel seletakse ka tõstasu. Tõstasu kujuneb selle piirtõllise kulude järgi, kui palju sellele tõllisele, kes veel tarvilik, on vaja maksta.

Hinnapoliitika.

Vaba turg on haruldane nähe; harilikult on turg ikka teatud määral piiratud. Kogemused näitavad, et monopolist püüab tagada endale suuremat kasumit, (liiakasumi võtjad jne.) See on sageli ühiskondlikult kahjulik nähtus ja võib rahutusi tekitada ostjaskonnas; sellepärast on hakanud reguleerima hindu valitsused. Peale selle hinnad veel kõiguvad ja hindade suur kõikumine on majanduses väga halb nähtus, sest ta võtab kalkulatsioonilt alused. Riik koostab oma eelarved ja kui hinnad tõusevad on auk sees jne. Sellepärast riik püüab hoida hindu stabiilsed. Üheks vahendiks on otstarbekas krediidi- ja rahapoliitika.

R a h a.

Raha, ök., hüvis, mis teatavas majanduspiirkonnas, haril riigis, esineb üldise vahetus- ja maksevahendina ning väärtuse mõõdupuuna.

Tekkepõhjused ja funktsioonid. Raha on tekkinud ja arenenud käsikäes vahetusliiklemisega. Viimase lihtsaim ning algelisim vorm on nn. otsene naturaalne loonusvahetus, mil hüvise valdajad või omanikud vahetavad omavahel vastastikku otseselt neid hüviseid, mida üks vajab ning teine omab, ja vastupidi. Vahetusliiklemise arenenumaid vorme on nn. kaudne loonusvahetus, mil hüviste vahetus toimub kolmandate hüviste (ja enamasti ka isikute) kaudu. Kaudse loonusvahetuse arenedes tekib üha enam tarve säärase üldise vahetuse vahendi järele, mille eest võiks vahetusliiklemisel anda ja saada kõiki teisi hüviseid. Samuti tekib tarve

säärase üldise väärtuse mõõdupuu järel, millega oleks võimalik mõõta ja võrrelda kõikide vahetusliiklemises esinevate erisuguste hüviste vahetusväärtust, s.o. nende hinda. Raha ongi hüvis, mis teostab ühtaegu eelmainitud kahte peafunktsiooni - on üldiseks vahetusvahendiks ning väärtusemõõdupuuks. Ent arenenud majanduselu nõuab rahalt veel kolmanda tähtsa funktsiooni teostamist - olla üldiseks maksevahendiks mitmeladsete (näit. maksu-, võla-, töötasu- jt.) maksete õiendamisel. Üldise vahetusvahendi ja väärtusemõõdupuu funktsioone võib raha hästi täita ka ilma riigi või mõne muu avaliku kehami tunnustusega, aga üldise maksevahendi funktsioone võib raha korralikult täita vaid juhul, kui ta avalikõiguslikult on üldiseks maksevahendiks tunnustatud. Eelmainitud kolmele peafunktsioonile lisanduvad veel rahale kõrvalfunktsioonid: olla väärtuste säilitus-, ülekan- de- ja säästmisvahendiks.

Eristatakse järgmisi raha liike.

1) Maksesunduse järgi:

- a) vääringu- e. kurantraha, mida tuleb makseks vastu võtta piiramatul hulgal;
- b) vahetusraha, mille vastuvõtt makseks on ainult teatava (rahaseaduses määratud) summani sunduslik;
- c) fakultatiivne raha, mille vastuvõtt oleneb täiesti kodaniku isiklikust heaksarvamisest.

2) Ainesväärtuse järgi:

- a) täisväärtuslik raha, mille ainesväärtus võrdub ta nimesväärtusega (näit. kuldmünt);
- b) alaväärtuslik raha, mille ainesväärtus on väiksem raha nimesväärtusest (näit. hõbe-, vask-, pronks-, nikkel- jt. vahetusmündid);
- c) ainesväärtusetu raha, mis saab väärtuse riiklikul tunnustusel (näit. paberraha).

3) Ainese järgi:

- a) naturaal- e. loonusraha, milleks on mitmesugused loodushüvised (näit. loomad, karusnahad, sool jt.), esineb tänapäeval majanduslikult arenenumail rahvail väga harva;
- b) metallraha, mille rahaaineks on mingisugune metall, eriti kuld ja hõbe;
- c) paberraha.

4) Sularaha - kõik eelloendatud rahaliigid.

5) Pangaraha - vekslid, tšekid jm.

6) Kehtivusala järgi:

- a) siseraha,
- b) välisraha.

Rahaainese ajaloost. Vana-aja (ja osalt tänapäevagi) loodusrahad tarvitasid rahaainesenä ehteid (näit. pärle, sulgi, hambaid, sörmuseid), rõivaid (näit. karusnahku, puuvillriiet, vaipu), toiduvahendeid (näit. datleid, juustu, kakao-ube), loomi jt. Hiljemini hakati rahaainesenä tarvita ma peam. metalle: alul eriti raudesemeid, siis, majanduselu arenedes, üha enam hõbedat ja kulda. Alul tekitas raskusi kulla ja hõbeda igakordne kaalumise ning proovimine kaupade ostul-müügil. Ent müntide löömine (arvatavasti VII s.e.Kr. alates) kõrvaldas need raskused. Võrdlemisi hilja, nimelt XVIII s.lõpul, hakati paberit kasutama rahaainesenä.

Rahasüsteem ja vääring. Rahasüsteemiga mõeldakse süü raste majandusliikude põhimõtete süstemaatilist kogumit, mille kohaselt rahandus tuleb korraldada. Kuski riigis seaduslikult kehtimapanud rahasüsteemi nimetatakse v ä ä r i n g u k s e. v a l u u t a k s. Riik määrab siin seadusandlikult vääringu aluseks oleva rahaainese ja rahasüsteemi üldise iseloomu.

Vääringu liike.

I. Rahaainese järgi eristatakse metall- ja pabervääringut.

A. M e t a l l v ä ä r i n g - vääringuraha aineseks on mingisugune väärismetall (haril. kuld või hõbe); jaguneb omakorda mono- ja bimetalismiks.

1) Monometallismi liike.

a) K u l d v ä ä r i n g - ainult kuld on vääringuraha aineseks; käibel olevad kuldmyndid on piiramata maksejõuga (s.o. neid tuleb makseiks vastu võtta piiramatul arvul); kulla suhtes kehtib vaba müntimisõigus, s.o. iga kodanik võib oma valduses olevast kullast lasta riigi rahapajas kuldmyndi lüüa; kulla sisse- ja väljavedu üle riigipiiride on vaba; käibel olevaid panga- ja riigikassatähti võib igal ajal riigikassas kulla või kuldmyndide vastu ümber vahetada ning kõik teised käibel olevad (hõbe-,vask- jt.) myndid on vaid piiratud maksejõuga vahetusraha. Kuldvääringu liike on nn. k u l d t u u m- ja -d e v i i s i d e v ä ä r i n g (nim. ka kuldvaluuta-standardiks), mille puhul kuld on küll vääringuraha seaduslikuks aineseks, käibel pole aga mitte kuldmyndid, vaid kulla või kulddeviiside (s.o. kulla vastu igal ajal vahetatava välisraha) vastu piiramatult vahetatav

paberraha (pangatäht). See pärast Maailmasõda eriti levinud (ka Eestis 1927.a.rahareformiga kehtimapanud) vääringusüsteem pole enam puhas kuldvääring, vaid siirdumisaste pabervääringule, sest keskpankade (Eestis Eesti Panga) valduses või käsituses olev kuld või kulddeviisid haril.ei kata käibel olevate pangaähtede (paberr.) väärtust 100%-selt, vaid ainult selle teatava, vastavais rahaseadustes ettenähtud (Eestis vähemalt 40%) murdosa. Kuldtuumvääring esineb tänapäeval sageli nn. k u l d k a n g a v ä ä r i n g u n a, mille puhul katekuld säilitakse keskpangas mitte müntides, vaid kangides.

Kuldvääringu suur leving ning populaarsus põhineb kulla rahvusvaheliselt tunnustatud ning (hõbeda ja teiste rahaainestega võrreldes) võrdlemisi stabiilsel väärtusel. Ent tänapäeval on kuldvääringu vastaste arv siiski kasvamas.

b) H õ b e v ä ä r i n g, mis oma olemuselt on täiesti analoogiline kuldvääringuga, tänapäeval aga väga vähe levinud.

2) B i m e t a l l i s m i liike:

- a) bimetallism kitsamas mõttes Bimetallism;
- b) paralleel- e.rööbikvääring, milles vääringumetalliks on kaks metalli (kuld ja hõbe), ilma et nende omavaheline väärtussuhe oleks seadusega määratud;
- c) nn.lonkav vääring, milles üks metall (haril. kuld) on tunnustatud vääringumetalliks, kuid teistest metallist (haril.hõbe-) mündid on samal ajal samuti käibel seaduslikkude maksevahenditena.

B. P a b e r v ä ä r i n g. Pabervääringuks sõna tõelises mõttes nimetatakse vääringut, milles on piiramatu maksejõuga vääringuraha aineseks kulla, mõne teise väärismetalli või kulddeviiside vastu vahetatamatu ning riigi poolt sundkursiga varustatud pabertäht (paberr.).Pabervääringu paremusi kuldvääringuga võrreldes on: väiksemad valmistamiskulud, sõltumatus kullatoodangust, kiire kvantitatiivne kohastumisvõime majandusliku rahanõude kohaselt. Halvemusteks on: raha siseväärtuse säilitamise raskenemine, sest puuduvad küllalt objektiivsed alused rahvamajandusliku maksevahendite-tarbemääramiseks; maksevahendite erakordselt suure nõudmise (näit.sõja) puhul kergemini inflatsioonile kaldumine; eriti raske on pabervääringu puhul raha välisväärtusi, s.o. vekslikursse stabiilseina säilitada, sest siin puuduvad kulla-

punktid, mis kuldvääringu kehtivusel "automaatselt" reguleerivad kulla ära- või juurdevoolu. Pabervääringu puhul on vekslikursside suur kõikumine paratamatu, kui kesktähepank (meil Eesti Pank) ei suuda kohaste vahendite puudumisel ajada otstarbekat deviisidepolitikat. Pabervääringuga laiemas mõttes mõeldakse igasuguseid paberist maksevahendeid: paberr., pangatähti, era-, ase- ja hädaraha jt.

II. Seose järgi rahaainesega eristatakse:

- a) v a b a v ä ä r i n g u t - rahaühiku väärtus pole seotud rahaainese (näit. kulla või hõbeda) väärtusega, näit. pabervääring;
- b) s e o t u d v ä ä r i n g u t - rahaühiku väärtus on seotud rahaainese (näit. kulla või hõbeda) väärtusega (näit. Eestis 1 kr. = 100/248 g puhta kulla väärtusega), näit. kuld- või hõbevääring.

III. Rahaväärtuse reguleeritavuse järgi on olemas:

- a) a u t o m a a t n e v ä ä r i n g - raha väärtus reguleerub automaatselt raha pakkumise ja nõudmise kaudu (näit. kuldvääringu puhul kullapunktide kaudu);
- b) m a n i p u l e e r i t a v v ä ä r i n g - käibel olev rahakogus ning seega rahaväärtuski määratakse riigi või kesk-tähepanga mitmelaadiliste vääringupoliitiliste võtetega, näit. krediidi-, deviisi- ja diskontopolitika, deflatsioon, inflatsioon, devalvatsioon, stabiliseerimise, valoriseerimise jt. abil.

Vääringu ajaloost.

1) M e t a l l v ä ä r i n g. Juba vana-ajal olid kuld ja hõbe Idamaal ja Vana-Kreekas vääringumetallideks. Roomas oli vääringu aluseks vask, hiljemini hõbe ja selle järele kuld. Keskajal valitses vääringumetallina hõbe. Uue aja alul tekkis enamikus Euroopa maades nn. kahelivääring e. bimetalism. Kui XVIII s. lõpul kuldmaundid hõbeda väärtuse languse tõttu üha enam käibelt kadusid, siis lõpetas Inglismaa a. 1798 hõbeda vaba müntimise ja rajas seaduslikult a. 1816 esimesena Euroopas kuldvääringu. XIX s. viimaseil kümnendel hakati soovitada rahvusvahelist bimetalismi; see mõte ei löönud aga läbi. Vahepeal siirdus ikka rohkem riike kuldvääringule: Saksamaa a. 1871, Rootsi, Norra ja Taani 1872, Holland 1875, Prantsusmaa 1876, Ladina Uniooni ülejäänud riigid a. 1878, Austria-Ungari 1892, Jaapan 1897, Venemaa 1898, P.-A. Ühendriigid 1900. Välja arvatud Hiina, kehtis 1914. a. peaaegu kõi-

kides majanduslikult arenenud maades kuldvääring. Murrangu tõi Maailmasõda, kus sõjakulude tõttu peaaegu kõik sõdivad riigid siirdusid tegelikult pabervääringule. Maailmasõjale järgnes nn. inflatsiooniperiood. A-il 1922-27 stabiliseeriti peaaegu kõigi tähtsamate riikide vääringud kuldtuumvääringu alusel. Kuid a-il 1929-35 oli suurim osa kogu maailma riikidest, nende seas ka Inglismaa ja P.-A. Ühendriigid, maailma-majanduskriisi tõttu uuesti sunnitud kullaaluselt lahkuma.

2) P a b e r v ä ä r i n g. Esimesi katseid pabervääringuga tehti Prantsusmaal J. Law' poolt; hiljemini (1789-94) järgnes sellel nn. assignaatide emissioon. P.-A. Ühendriikides tekkis pabervääring iseseisvussõja kestel ja kehtis hiljemini setsessioonisõja ajal ja järel. XIX s. alguses oli pabervääring tarvitusel mitmes Euroopa riigis, näit. Preisis 1806-24, Inglismaal 1797 - 1824. Saksa-Prantsuse sõda tõi Prantsusmaale (a-iks 1872-76) taas pabervääringu. Venemaal püsis pabervääring XVIII s. lõpust alates 1899. a-ni, Austrias a-il 1848-92. Maailmasõda tekitas uuesti väga soodsa pinna pabervääringu levikule. 1922-27 siirdus küll enamik riike kuldvääringule, aga maailma majanduskriisi ajal (1929-35) lahkus suurem osa riike jällegi kulla aluselt ning kasustab tegelikult, kuigi varjatud kujul, enamikus pabervääringut.

Raha väärtus, rahateooriad ja vääringupolitika.

Rahafunktsioonide korralikuks teostamiseks peab rahaaines olema vastupidav, kergesti jaotatav, vormitav, veotatav ning võimaldama koondada võimalikult väikesesse rahakogusesse võimalikult suurt väärtust. Teadlaste vaated erinevad aga selles, kas rahaaines ise peab omama suurt ainesväärtust või jätkub sellest, et riik, sõltumatult rahaainese väärtusest, määrab rahale seaduslikult (sundkursiga) ta väärtuse. Nn. m e t a l l i s t i d (D. Ricardo, J. St. Mill, A. Wagner jt.) nõuavad, et rahaaines ise peab omama väärtust, ning eelistavad seetõttu väärismetalle (eriti kulda) rahaainesena. Nn. n o m i n a l i s t i d e (G. Fr. Knapp'i jt.) arvates ei tarvitse rahal olla mingit ainesväärtust, sest raha saavat oma väärtuse talle riigi poolt antud nominaalse sundkursi mõel. Selle kõrval on tänapäeva rahateoorias ja vääringupolitiikas veel akuutsem ning kesksem rahaväärtuse kõikumise, s. o. raha dünaamilise väärtuse küsimus. Raha väärtus on kolmesugune:

- 1) nimesväärtus, mis on antud rahale riigi poolt vastava seadusega;

2) raha siseväärtus e. raha ostujõud;

3) raha välisväärtus e.nn.vekslikurss.

Raha nimesväärtust püüavad eriti selgitada nominalistid. Keerukas on raha siseväärtuse e. raha ostujõu määramise küsimus. Et raha on esijoones vahetusvahend, siis vastab ta siseväärtus sellele kaubakogusele, mida on teatava rahasummaga võimalik osta. Üldise hinnataseme ja seega ka r. siseväärtuse määramiseks kasustatakse indeksnumbreid. Raha välisväärtus määratakse börsidel vekslikursside noteerimisega, nii et nende kõikumine näitab otseselt raha välisväärtuse muutumist. Riigi v ä ä r i n g u p o l i t i k a peaülesandeid on majanduselu huvides säilitada raha sise- ja välisväärtuse stabiilsust. Selle ülesande lihtsustamiseks ja kergendamiseks määrabki riik ühe ainsa rahaliigi vääringurahaks ja loob niiviisi vääringusüsteemi. Et praktiliselt pole võimalik ühtaegu säilitada raha sise- ja välisväärtuse stabiilsust, tuleb üks neist tõsta esikohale. Viimaseil aastakümneil enne Maailmasõda valitses peaaegu üldine arvamus, et raha välisväärtuse stabiilsus on tähtsam ta siseväärtuse omast. Uusimad ettepanekud (eriti J.M.Keynes'ilt) tõstavad esikohale raha siseväärtuse. Raha siseväärtuse selgitamisel on mõõtuandev k v a n t i t e e d i t e o o r i a (selle loojaka on D.Hume, vanemaid esindajaid:D.Ricardo, J.St.Mill jt., tänapäeval - I.Fisher, G.Gassel jt.), mis oma uusimal (I.Fisher'ilt) esitatud kujul (formuleeritud valemis: $R \times R_k = P \times H$, kus R tähendab käibel olevat rahahulka, R_k - raha käibekiirust, P - turul pakutavate kaupade hulka ja H - keskmist turuhinda) arvestab rahaväärtuse määramisalusena ka raha käibekiirust: raha siseväärtus e.ostujõud olevat seda suurem, mida suurem on turul pakutav kaubahulk ja mida väiksem on turul tegelikult nõudmisena esinev rahahulk ja selle käibekiirus, või vastupidi. J.M.Keynes, I.Fisher jt. soovivad raha siseväärtuse stabiliseerimiseks luua nn. i n d e k s v ä ä r i n g u t, kus rahaväärtuse aluseks oleks üldise hinnaindeksiga mõõdetud kaupadeväärtus. Indeksvääringut peetakse otstarbekohaseks eriti sisevääringuna (siseriigis), kuna välis- e.rahvusvaheliseks maskeliikluseks soovitakse metalli- (kulla-) aluselst abivääringut. Mõned rahareformijad (näit.S.Gesell jt.) loodavad rahareformiga teostada põhjalikku majandusreformi, eriti kõrvaldada kasviku. Ükski mainitud uuendusettepanekuist ei poolda kuldvääringut ta senisel kujul, sest kulla enda ainesväärtuse ja tema kui kauba vahetusväärtuse (s.t.turuhinna) alatise kõikumise tõttu ei saavat kuldvääring olla objektiivseks ega stabiilseks väärtusmõõdupuuks, makse-, vahetus- ega süüstmisvahendiks.

Kuldvääring olevat liiga kulukas. Kulla piiratud kogu ja toodang tõkestavat majanduselu normaalset arengut. Ka olevat riigil kuldvääringu suhtes palju vähem majanduspoliitilisi reguleerimisvõimalusi kui ainesväärtusetu vääringuraha puhul.

Nn. monetaarse konjunktuuriteooria pooldajad usuvad, et vääringupoliitiliste võtete abil olevat võimalik kõrvaldada konjunktuurikõikumisi ja seega stabiliseerida raha siseväärtust. Eesti, rahandus, II k., vg. 593-598, Eesti Pank.

Etn. Euroopa metallraha kasustavad loodusrahvad peam. ehetena, maksevahendina aga ainult teatavaid rahaliike. Algelisemal kultuuritasemel täidab raha aset mingi muu standardkaup. Sise- ja väliskäibeks on loodusrahvail sageli eri rahaliigid, kusjuures siseraha mõnikord kõrvaldub käibelt ja muutub vaid rikkuse sümboliks (aarder.), näit. Jap'i saarel mitmepuudased "veskikivirahad", Indoneesias pronkskahurid, Hiinas portselanvaasid jne. Ka paberrahal on eelkäijaid vanul kultuurrahvail; näit. tahvlikesekujulised puu-, tina-, savi- ja portselanrahad Hiinas.

Folkl. Rahvatraditsioon käsitleb raha peam. m ü n d i n a, millele on üle kantud vastava metalli omadused kaitseks näit. nõiduse, haiguse, õnnetuse vastu, kuid ka nende esilemanamiseks. Raha üleloomulikku jõudu on suurendanud mündile löödud märgid, arvud, eriti kuningate, pühakute jt. kujud, keda raha esindabki. Raha saamisest ja kaotamisest on arvu- tu palju endeid; samuti esineb palju kombeid seoses ta vastuvõtmisega, hoidmisega ja väljaandmisega. Õige levinud on uskumus nn. t ä g a s i t u l e v a s t rahast, mis ise sigib omaniku taskusse tagasi. Ohvriemena on raha eriti tarvitusel maja, laeva, kaevu jm. ehitamisel, haiguste arstimisel, kohtuskäimisel jne. Üldine on komme raha annetada lapsele sünnil või ristimisel (Hambaraha), pulmas noorpaarile ja matusel surnule, kes arvati vajavat raha veel hauataguseski elus. Seepärast on vanemal ajal inimesed oma eluajal raha juba ise peitnud e. "matnud", samuti on raha peidetud hirmu tõttu varaste ja röövlite eest, eriti sõdade aegu (Raha-auk).

R a h a n d u s.

Saksa okupatsiooni lõpul olid seaduslikekude maksuvahenditena E-s liikvel Saksa riigimargad, ostmargad, ostrublad ja tsaari-, duuma- ja Kerenski rahad, mille kursid üksteise suhtes okupatsioonivõimude poolt olid kindlaks määratud. Ajutise Valitsuse otsusega 9.XII.1918. volitati riigikassat käibeale laskma riigikassatähti margastes ja pennistes

kupüürides ja määrati uue E.marga väärtus kindlaks ühele ost-margale e.50 ost-kopikale. Et rahamärkide trükkimine aega võttis, laskis valitsus viis päeva hiljemini käibele Soomest laenuks saadud Soome margad, mis mõni aeg tsirkuleerisid kõrvuti E. markadega. Nii oli E.mark esialgu vormiliselt seotud ühtaegu Saksa marga, Soome marga ja ka Vene rahade väärtusega, kuna tema enese sisulise väärtuse definiitsioon üldse puudus. Et kõikide nende rahade kursid varsti ametlikest pariteetidest kõrvale kaldusid, siis jäi E.mark peagi ainsana ringkäiku puhtakujulise paberrahana, mille ainsaks väärtuse määrajaks oli nõudmine-pakkumine. Sedamööda kuidas riik riigikassa-tähti sõjapidamise jm.kulude katteks juurde trükkis, langes marga väärtus. 1920.a.alguseks oli riigikassa tähtede emissioon tõusnud juba 591 miljonile ja sellele vastavalt naelsterlingi kurss vabal turul tõusnud esialgselt 60-ilt 370-le. 1921.a. aluks oli emissioon tõusnud 2092 miljonile ja naelsterlingi kurss tõusnud 1350-le. Uued emissioonid leidsid aset 1921.a., millest a.lõpupoolel osa võttis juba ka E. Pank. Aasta lõpuks oli käibel 2955 milj.marka ning naelsterlingi kurss oli 1523.

1919.a. jooksul tehtud katsed, marga kurssi sunniviisil ülal hoida ja ekspordist saadud valuuta ametliku kursiga riigile võtta, ebaõnnestusid täieliselt ja 1920.a. lasti kursid samm-sammult vabaks. Vahepeal oli riigi rahandus niikaugele korraldatud, et riigikassa tarveteks 1922.a.-st peale tarvis ei olnud raha trükkida, vaid ta võis neid kassatülejäükide arvel isegi tagasi tõmmata (tsirkulatsioon maksimum - mai lõpp 1921.a. 2911 milj.marka).

1921.a. algas oma pangatähtede emissiooni Eesti Pank. Sedamööda kuidas tema ülesanded laienesid majanduse ülesehitamise finantseerimise alal, laiendas ta ka oma emissiooni. See oli 1209 milj.marka 1922.a. lõpul ja 1785 milj.marka 1923.a.lõpul. Sama a. aprillis saavutas üldtsirkulatsioon oma maksimumi - 3932 milj.marka. Vabade krediitide vool majandusse tekitas loomulikult ülesehitusepalaviku ühes vastavalt kasvava sisseveoga. Pärast dollarikursi võrdlevat stabiliseerimist 1921-22 342 ümber tekkisid E.Pangal esirõksed suuremad raskused kursi hoidmisega 1923.a., millest üle saadi riigi kullatagavarade realiseerimisega. Sellega ühenduses tekkisid pankas riigi hoiusummad välisrahas, mis aasta lõpuks tõusid 1758 milj.margale. 1924.a. jätkusid raskused, tuli uuesti tarvitada riigi kullatagavara ning sügisel ei suudetud dollarit enam hoida, sest osa kullatagavarade äratarvitamise avalikukstuleku järel ei andnud riigikassa enam uusi summasid. Rahaminister O.Strandmani algatatud kindel kredii-

tide piiramise politika ja sisseveo piiramine tollide kõrgenduse varal suutis küll marga kurssi dollari vastu uuel tasemel (375) kauemaks ajaks kindlustada, kuid ühtlasi tuli ikka enam avalikuks, et E.Panga valuutatagavarad on liiga väikesed edaspidiste üllatuste vältimiseks ning et panga laenu on ebalikviidised, mis ühtlasi riigi summad teadmata ajaks panka kinni paneb. Seepärast tekkis juba 1924.a. mõtte teha valuuta kindlustamiseks välislaenu, milleks O.Strandman pankur K.Scheel'i Londonisse saatis. Sealsete pinnakatsumiste tulemuseks oli soovitus pöörduda Rahvasteliidu poole. Seda tehtigi, millele järgnes Rahvasteliidu ekspertide reis Tallinnesse 1925.a. jaan., hiljemini, 1926.a., väliseksperdi ametissevõtmine rahamin-i juurde Eestimaa Vabrikantide Ühingu ja Pankade Nõukogu rahalisel toetusel, rahareformi kavade lõplik väljatöötamine 1927.a., mille oli algatanud juba rahaminister G.Vestel 1922, ja välislaenu tegemine. Rahaseaduse põhjal (RT 1927, nr.48), mis maksma hakkas 1.I.1928. ja millega ühel ajal reformiti E.Pank ning loodi Pikalaenu Pank, määrati E.rahaühikuks kroon, mis võrdub väärtuselt 100/248 g puhta kullaga (= 1 Rootsi kroon); krooni alajaotuseks on sent = 1/100 kr., mis võrdub endise margaga. Krooni väärtuse hoidmiseks on E.Pank kohustatud (põhikirja § 3 alusel) igalhele tema nõudmisel müüma või temalt ostma vähemalt ühte kuldvaluutat kindlaksmääratud ja väljakuulutatud kursside piires. Sellega pandi E-s maksma kuldvaluuta standard, mida suudeti ülal hoida naelsterlingi kullaaluselt nihkumiseni 21.IX. 1931. Varsti pärast seda pidi E.Pank valuutamüüki kitsendada ja sai selleks hiljemini seadusandliku sanktsiooni (RT 1931, nr.95). Sest ajast peale ei ole E.Pangas valuutamüük vaba, mille tagajärjel on tekkinud vaba valuuta turg ("must börs"), kus valuutat teiste hindadega ostetakse ning müüakse, kui ametlikud kursid seda määravad. Järelikult asub E.käesoleval ajal nn.fiktiivsel kullastandardil.

1933.a. suvel toimus E.krooni devalvatsioon - E.krooni viidi kullaaluselt lahkunud Rootsi krooniga ühele tasemele; sellega langetati E.krooni kurss umbes 35% võrra. Arvestades meie ekspordi huve seoti 1.nov.1933.a. E.krooni kurss Inglise naela omaga, vahekorras £ = 18,35 Ekr. Rahvusvaheliselt poliitilisest olukorrast ja Inglise naela kursi kõikumisest tingituna viidi Ekr. 1939.a. sügisel taas Rootsi krooniga samale tasemele.

E e s t i P a n k .

Eesti Pank, emissiooni keskpank Eestis pangatähtede väljaandmise monopoli õigusega. Asut. Ajutise Valitsuse otsusega 24. II. 1919., tegevust alustanud 3. V. s. a. Põhikirja järgi oli E. P. - a ülesandeks rahaliikumise korraldamine, maksude õienduste kergendamine nii sise- kui välismaal ja vabade kapitalide kasulik mahutamine. E. P. oli mõeldud aktsiapangana, et sellega jälgida Lääne-Euroopa eeskujusid. Esialgse põhikapitali 10 milj. marka pidi andma riik, sest erakapital puudus. Ajutise Valitsuse määrused E. P. - a käimapanemise kohta 7. III. 1919. nägid ette viibimatut osatähtede müüki sularahas nominaalhinna eest, kuid see jäi teostamata. Panga juhtimine oli juhatuse käes, eesotsas presidendiga, kusjuures president ja pooled juhatusliikmed määrati ametisse Vabariigi Valitsuse poolt, abipresident ja teine pool liikmeid valiti panga täiskogu poolt nõukogu ettepanekul. Nõukogu oli täiskogu alalise esindusena järelevalveorgan, kes võis valida ms. revisjonikomisjoni ja ka ise teostada kassa ja väärustete kontrolli. Pangatähtede emissioon oli E. P. - a ainuõigus, kuid emissiooni üldsuuruse määras kindlaks peakoosoleku otsuse põhjal rahaministri ettepanekul Vabariigi Valitsus. Pangal oli õigus osta ja müüa kulda jt. väärismetalle, välisraha ja välisveksleid, tšekke ja transferte, diskontida, osta ja müüa veksleid tähtajaga mitte üle 6 kuu, anda laene tähtajaga mitte üle 6 kuu ja avada on call arveid kulla, hõbeda jm. väärismetallide, riigi võlakohustiste, valitsuse poolt kindlustatud aktsiate ja obligatsioonide, hüpoteegi-asutiste pantkirjade, vekslite, kaupade ja põllumajandussaaduste vastu. Omal arvel võis pank osta väärtpabereid nõukogu poolt määratud piirides, kuid temal olid keelatud tärmitehingud, Väljalastud pangatähed pidid olema kindlustatud vähemalt 50% ulatuses vekslite jt. kindlustatud laenudega, 10% riigirahaga, välisrahaga, nõudmistega välisrahas ja väärismetallidega, muude panga aktiveeridega, selle hulgas riigi väärtpaberite ja võlakohustistega. Likvideerimise korral oli pangatähtede pidajale antud eesõigus teiste kreditoride ees. Panga üldine kohustiste summa ei tohtinud tõusta üle 10-kordse põhikapitali ja 5-kordse kassa ja tarvitamata emissiooni summa.

Kuigi põhikirja alusel oli E. P. - a tegevusväli üsna lai, sattus põhikiri ise nähtavasti panga tegevusseastumise järel täielikult unustusse nii panga valitsemise kui ka tehingute alal. Nii määrati panga nõukogu ametisse alles nov. 1921. Vabariigi Valitsuse poolt, kes seadusenovelliga 1921. a - st

enda peale võttis täiskogu ülesanded, sest et aktsiad olid riigi käes. Vekslite väärtuse hindamiseks põhikirjas ettenähtud diskontokomitee moodustati alles 31.VII.1924., kuna 6 kuud enne seda oli nõukogu hakanud täitma diskontokomitee kohuseid. Panga tehingutega ei olnud lugu parem. Juba 1921.a. ilmusid panga bilanssidesse g a r a n t i i d, mida põhikirjas ette ei olnud nähtud, ja hilisemaist aruandest selgub, et pank oli võtnud laenude kindlustuseks vahepeal ligi 3 miljardi marga eest "liikuvat varandust", täh.masinaid ja igasuguseid sisseeaduseid, kuna ta õigupoolest võis võtta ainult kaupa, samuti enam kui 1 miljardi marga eest kinnisvarede obligatsioonide; laenu kindlustuste all figureerivad samuti "kogu varandused", laevad ja lodjad ning garantiid. Tähtsamaks laenude kindlustuseks pangas osutusid küll vekslid, kuid mitte pangapäraseid ärivekslid, vaid nn."sõbra-" ehk "tehtud" vekslid, mis polnud tekkinud ärivahekorrist vekslid järgi vastutavate isikute vahel. Panga tegevus läks eriti hoogsaks pärast seda, kui pank 1921.a-st peale hakkas tarvitama oma emissiooniõigust, mis järkjärguliste Vabariigi Valitsuse otsustega tõsteti 2 350 000 000 margani 1923.a-ks. Laenud kasvasid: 1920.a. - 395 milj. marka, 1921. - 894 milj. marka, 1922 - 1642 milj. marka ja 1923 - 1799 milj. marka ning järgneva 2 a.jooksul veel enam kui miljard marka, tõustes 1925.a. lõpuks 5 932 milj.margale.

Muidugi seisis E.P-l tol ajal ees suured ülesanded. Maa oli sõja, inflatsiooni ja revolutsiooni tagajärjel igasugustest rahalistest kapitalidest täiesti lagestatud, neid oli aga majanduse ülesehitamiseks ja ettevõtete liikumapanelamiseks esimeses järjekorras tarvis. Suured maale jäänud tehased andsid põhjust optimistlikeks väljavaateiks, tarvis oli neid vaid varustada käitiskapitalidega. Seda tegi E.P. See pärast oli tema laenupoliitika esimesil tegevusaastail peam tööstuse finantseerimispolitiika, ning teistestki klassifitseeritud laenudest läks suur osa samuti tööstuse ülesehitamise otstarbeiks - pankadele, kaubandustööstuslikele segaettevõtetele, nagu "Silva". Aga ka kõik teised alad olid kuivaks joosnud; kaubandus, ehitustegevus, laevandus, lõpuks omavalitsused tarvitasid kibedasti laenu ja neid kõiki pidi E.P.püüdma rahuldada. Isegi kui 1923.a-ks oli selgunud tööstuspolitiika umbejooks (sest käimaläinud ettevõteteil puudus turg), jätkus tööstuslaenude kasvamine pangas, osalt lihtsa protsentide juurdeliitmise teel, osalt ka paratamatute uute laenude kaudu, millega loodeti vanu laene päästa kaotsiminekust eest. Loomulikult valgusid E.P.-a laenud neile aladele,

mida teisel teel ei suudetud finantseerida, ja seepärast ilmes hiljemini, et E.P. oli finantseerinud just nõrgemaid rühmi tööstuse alal, kuna elujõulised alad (paberitööstus, vineer, osalt tsement jm.) peaaegu ei olnud tarvitanud panga krediiti. E.P-le langes finantseerimisraskus peam. metalli-, metsa-, naha- ja tekstiilitööstuses, kus ta kolmel esimesel alal ka hiljemini sai kõige suuremaid kahjusid.

Kuigi O.Strandman oli kuulutanud juba 1924.a. põllumajanduse toetamise E.finantseerimispolitika pealesandeks, ei saanud E.P.seda ülesannet juba oma iseloomu tõttu emissioonipangana kuigi suurel määral täita ja oli selles tol ajal tarkistatud ka likviidsete ressursside puudusel. E.P-a kaudu said põllumehed ainult vähemal määral seemnevilja ja väetiste laene. Vastavalt laenude tõusule tõusis pangatähtede emissioon ning ühenduses sellega kasvas nõudmine välisraha järele; seda tuli E.P-l täita, kui ta oma tähtede väärtust ei tahtnud lasta langeda. Selleks tarvitati riigikassa kullatagavarasid, mis paari a.jooksul kahanesis 15 milj. kuldrublalt 2,5 milj. kuldrublale (E.P-a arvestuse järgi). Kuigi pank 1922-23 oma aruandeis varjas tõelist katevara seisukorda, sai see teatavaks siis, kui riigikassa enam ei sõandanud panka edasi toetada. Seisukorra kindlustamiseks tuli 1924.a. alata raha tsirkulatsiooni kokkutõmbamist laenude koondamise teel, mida panga juhatus oli kavatsenud juba eelmisel kevadel, kuid mida ta ei suutnud teostada. Sellest O.Strandmani poolt algatatud aktsioonist, mis ühendusse viidi laenude v a l o r i s e e r i m i s e g a kulla alusel kursiga 100 marka = 1 kuldkroon, ei tulnud midagi välja: suudeti vaid piirata laenude kasvamist. Raskustest saadi seekord üle erakorralise metsalangi realiseerimise ja sisseveo piiramisega, kuid panga seisukord jäi pinevaks, k a t e v a r a kippus pidevalt langema ja laenud muutusid ikka enam ebaliikviidseks, sedamööda kuidas liikviidsemad kokku tõmmati.

Riigikassa seisukord halvenes omakorda ja sundis pangas seismaid hoiusummasid liikviidseks tegema. R a h a r e f o r m i g a ühel ajal viidi läbi ka E.P-a reform, mis õieti oli rahareformi eelduseks. Uue põhikirja kohaselt, mis riigikogu poolt vastu võeti 3.V.1927. ja kehtima hakkas 1.I.1928., muudeti pank ümber moodsaks emissioonikeskpannaks, mille operatsioonid on piiratud ülesande kohaselt ja mille valitsemine on vastavalt korraldatud. Pank muudeti tõeliselt aktsiapangaks valitsuse aktsiate müügi teel, millest realiseeriti avaliku subskriptsiooniga 1929.a. u.30%. Et igal panga aktsionäril aktsiate arvule vaatamata ei või olla rohkem kui 1000 häält, siis ei ole riigil aktsionäride täiskogus otsus-

tavat mõju. Panka juhivad president, juhatus ja nõukogu; neist määrab presidendi Vabariigi Valitsus 5 a-ks, tarvilik arv direktoreid valitakse nõukogu poolt presidendi ettepanekul; nõukogu koosneb presidendist, 2-st presidendi poolt nimetatud dir-st ja 7-st täiskogu poolt valitud liikmest, kes esindavad tööstust, kaubandust, põllumajandust, ühistegevust ja töölisi. Vastavad kandidaadid esitatakse täiskogule panga nõukogu kaudu vastavaid alasid esindavate asutiste või ühingu poolt. Nõukogu liikmeks ei või olla riigi-, omavalitsus- ja teiste avalikõiguslike asutiste teenijad, samuti üksik isikut, kes üheskoos äri ajavad. Kogu panga asjaajamise juhtimine on usaldatud nõukogu kätte, kes ms. määrab igale üksikule kliendile krediidi ja kinnitab eelarve. Juhatus on ainult täiesääte organ ja vastutab nõukogu ees solidaarselt. Tema otsuseid võib president kinni pidada, esitades asjad nõukogule lõplikuks otsustamiseks. Pank on kohustatud pidama tasuta kõiki valitsuse arveid ja peab vabariigi linnades selleks otstarbeks avama Vabariigi Valitsuse nõudmisel osakondi ja agentuure. Valitsus peab kõik riigi ja riigiasutiste arved pidama E.P-s. Nende arvete pealt ei maksa pank kasvikut, peale välismaal peetavate välisraha arvete, mille eest ta võib maksta kasvikut, mis peab olema vähemalt 1% madalam, kui pank ise saab keskm. neilt arveilt aastas. Valitsus võib määrata panka komissari, kelle kohus on valvata, et pank seadusi ja oma põhikirja täidaks ja kellel on suspensivse veto õigus nõukogu otsuste suhtes, mis tema arvates ei ole kokkukõlas seaduste või põhikirjaga. Seesugused vaidlusküsimused lahendatakse valitsuse ja panga vahel vahekorra kaudu.

Panga laenud on piiratud säärase vekslite diskontoga, mis on heausulise ärilise tehingu tulemus, kusjuures ärivekslite tähtaeg diskontimisel ei tohi olla üle 3 kuu, põllumajandusliikudel vekslitel üle 6 kuu ja metsandusvekslitel üle 9 kuu, ja laenudega kulla, riigi- või riigi poolt tagatud väärtpaberite ja vekslite, muude vekslite, nagu ülemal, ja börsikaupade vastu. Laenude protsent peab olema vähemalt $1\frac{1}{2}\%$ kõrgem kui 3-kunste vekslite väljakuulutatud diskontomäär; põllumajandusliikude ning metsandusvekslite diskonto ei tohi ületada 40% diskontost ega laenud niisuguste vekslite vastu - 40% laenudest.

E.P-le on keelatud: anda välja pangatähti nimiväärtusega alla 5 kr.; kaubelda ja osa võtta ettevõttest; maksta kasvikut hoiusummadelt; pikendada vekseid rohkem kui 1 kuu 3 kuu peale; riigile laenu anda rohkem kui $1/6$ jooksva eelarve tulusummast, mis peab kaetud olema hiljemalt 3 kuud pä-

rast eelarve-aasta lõppu; anda laene omavalitsustele; anda laene kinnisvara kindlustusel; aktsepteerida vaksleid peale nende, mis on makstavad ettenäitamisel; ühe isiku vekslivastutust pangas (väljaandjana või pealekirjutajana) lasta tõusta üle 1/5 panga põhikapitalist ilma nõukogu ühehäälelise otsuseta; osta omal arvel riigi- või riigi poolt tagatud väärtpabereid rohkem kui põhikapitali eest ja tähtajaga üle 5 a. Pank avaldab ettekirjutatud vormil oma aruande vähemalt nädala jooksul iga 7., 15., 23. ja viimase kuupäeva kohta. E.P. võib välja anda pangatähti, mis on seaduslikuks maksuvahendiks igas summas. Ringvoolus olevate pangatähtede summa ei ole piiratud, kuid pangatähed jm. jooksvad kohustised peavad olema kaetud vähemalt 40% ulatuses katevaraga, mille alla võib arvata panga omanduses olevat kulda ja pangale kuuluvat kohustusvaba välisraha, kui see tegelikult igal ajal on nõudmisel ümbervahetatav eksportkulla vastu selles kohas, kus ta on hoiul. Niisugune välisraha võib seista välismaa kesk- või erapankades, välisveksleis tähtajaga mitte üle 3 kuu 2 hea allkirjaga, välisriikide võlakohustistes tähtajaga mitte üle 6 kuu; sellest tuleb maha arvata E.P.-a kohustised välisrahas. Panga palvel võib valitsus lubada katevara langemist alla 40%, esialgu mitte üle 30 päeva, ja seda luba hiljemini pikendada 15 päeva kaupa. Seesugusel korral peab pank riigile iga päeva eest maksuma erilist maksumu summa pealt, mille võrra jooksvad kohustised on suuremad, kui nad 40%-se katte puhul võiksid olla. Maks arvestatakse sellelt summalt %-des a-s ja on vastavalt 1½, 2 ja 3% kõrgem panga diskontomäärast, kui kate on 35-40%, 30-35% või alla 30%. Panga kohustuse kohta, vahetada oma tähti vähemalt ühe kuldvaluuta vastu.

Panga puhaskasust läheb 10% tagavarakapitali, kuni see on tõusnud põhikapitali suuruseks; edasi määratakse dividendid, kuid mitte üle 8%; ülejäägist läheb pool tagavarakapitali ja teisest poolest pool riigile ja pool täiskogu käsutada. Kui tagavarakapitali kogumine on lõpetatud, läheb ülejäägist 3/4 riigile ja 1/4 täiskogu käsutada.

E.P.-a ümberkorraldamisel tõsteti eeskätt põhikapitali 2,5 milj. kr-lt 5 milj. kr-le tagavarakapitali arvel; siis jaotati laenu kolme rühma: 1) pikaajalisteks ("A" liik), mis Vabariigi Valitsus välja ostis ja omal arvel valitsemiseks andis Pikalaenu Pangale (27,7 milj.kr.), 2) mitte uue põhikirja pärast, mis E.P.-a jäid Vabariigi Valitsuse vastutusel ja mille üldsumma 1 a. pärast uue põhikirja maksamishakkamist ei võinud ületada 15 milj.kr. ("B" liik), ja 3) põhikirjapärasteks laenudeks ("C" liik). Edasi kanti

E.P-a arvele riigikassatähtede emissioon kupüürides üle 5 kr.; samuti tasus riik selle summa (16,4 milj.kr.). Nii maksis reform Vabariigi Valitsusele üldse 41,1 milj.kr. Sellest maksti pangale kullas 5 milj. kr., välislaenust saadud naelsterlingites £ 1 000 000 = 18 160 000 kr. ja ülejääk 20,9 milj.kr. arvati maha valitsuse jooksvalt arvelt. E.P. võis seega oma katevara juurde arvata tervelt 23,2 milj.kr., kuna ühtlasi tema jooksvad kohustised langesid 20,9 milj.kr. võrra. Panga kullatagavara tõusis ülekannetega 10,2 milj. kr-le (7.I.1928) ja välisraha 30,1 milj.kr-le. Okt. 1928 realiseeris pank 3,5 milj.oma kullast, et oma teenistusvõimalusi suurendada. Pärast naelsterlingi kulla.aluselt lahkumist sept.1931 vahetas E.P.oma katevarast suurema osa kullaks ümber (viimane tehing okt.1932 £ kursiga 3,28), nii et ta kullatagavara uuesti tõusis 11,5 milj.kr-le. Kursi languse tagajärjel saadud E.P.kahjusid hinnatakse kuni 7 milj.kr., millest osa 1931.a. maha kirjutati kasu ja tagavarakapitali arvel, osa aga jäi bilanssi. Garantiid ei ole valitsus selle kahju eest andnud.

E.P-a algatusel vabastati ta seadusega 18.XI.1931 valuutamüügi kohusest ja anti temale valuta ostu-müügi ainuõigus. Sellest ajast peale võib E-s valuutatehinguid teha ainult E.P-a loal. Sellega kujunes E.P. kogu E.väliskaubanduse jm.majandusliikude välisvahetuste korraldajaks ja nende edukuse eest vastutajaks.

Oma reformini oli E.P. mitte ainult emissiooni-, vaid ka kõige suuremaks kommertspangaks E-s, mis teravalt võistles teiste kommertspankadega ja mille laenuvad vahepeal olid 2 korda suuremad ja hoiusummad 3 korda suuremad kõigi kommertspankade omadest. Pärast reformi kadus see võistlus hoiusummade alal, kuid jäi püsima aktiivsete operatsioonide alal, sest E.P-a krediit on endiselt jäänud kõige odavamaks krediidiks E-s. Seepärast lähevad erapankadesse krediite saama peam. ainult need, kes ühel või teisel põhjusel E.P-st krediite ei saa. Erapangad peavad andma kas pikemaajalisi krediite või mitte esmajärguliste või mitte päris pangapäraste kindlustiste vastu. Ühes valutakitsenduste maksmapane kuga on ka peaaegu kõik valutatehingud koondunud E.P-ka.

E.P-a presidendid:A.Aule (aug.1919 - okt.1925), A.Uibo-puu (okt.1925 - nov.1926), J.Jaakson (alates nov.1926).
Dir-d: J.Sihver (märts 1919 - juuni 1924), G.Vestel (apr. 1920-jaan.1921), L.Sepp (mai 1921 - dets.1924), Juhan Kukk (juuni 1924) - juuni 1925), T.Vares (juuli 1924 - juuni 1925)
P.Õpik (dets.1925 - jaan.1928), J.Kivisild (alates nov.1926), Chr.Kaarna (alates okt. 1928), F.Tannebaum (mai 1928 - sept.

1932). Valitsuse komissar N.Köstner (jaan.1928 - veebr.1932), Nõuandjana Rahvasteliidu poolt komissari õigustega teotses pangas sir Walter J.F.Williamson (mai 1927 - okt.1930).

Rahvamajanduses tarvilik rahahulk.

Rahvamajanduses tarvilik rahahulk sõltub:

- turule tulevate kaupade hulgast;
- raha käibekiirusest;

mida kiirem on käive, seda vähem on raha vaja.

Raha, mis kodus seisab, on rahvamajandusest välja lülitatud ja selle asemele peab uut raha turule laskma.

Kui keskpank suudab raha parajal määral turule lasta, siis see mõjub hinna stabiilsusele soodsalt. Meil täidab seda ülesannet Eesti Pank.

Keskpangad tavaliselt annavad välja aastaaruandeid, mis pakuvad ülevaateid majanduselust. Meil Eesti Panga poolt väljaantav "Eesti Majandus" annab kokkuvõtliku ülevaate kogu meie majanduselust. Ka ajakiri "Konjunktuur" toob häid ülevaateid ja kokkuvõtteid meie majanduselu üle, kuigi nad alati ei ole teaduslikult hästi läbitöötatud.

Konjunktuur-küsimused.

Majanduselu ei ole püsiv, vaid ta kõigub alati. Võnkeid esineb juba ühe päeva piirides. Ühes käitises on üks tund rohkem koormatud kui teine. Linna äärtel olevad kauplused on hommikul rohkem koormatud kui keskpäeval. Tururajoonis olevad kauplused on rohkem koormatud keskpäeval.

Kõikumisi on märgata ka nädala vältel liikluses, kaubanduses jne. Ameerika andmeil on reede ja laupäev jaekaubanduses kõige pingerikkamad. Nende kahe päeva läbikäik võrduvat ülejäänud nädalapäevade läbimüükide summaga.

Kuu jooksul esineb samuti võnkeid: kuu algus, keskpäev ja lõpp on majanduselu suhtes intensiivsemad. See on tingitud sellest, et paljud makse-tähtajad on viidud kuu algule, keskpäevale või lõppu.

Kõikumised esinevad samuti aasta vältel. Ühel käitisel on hooaeg ühel aastaajal, teisel teisel ajal.

Kõikumisi põhjustavad veel pühad.

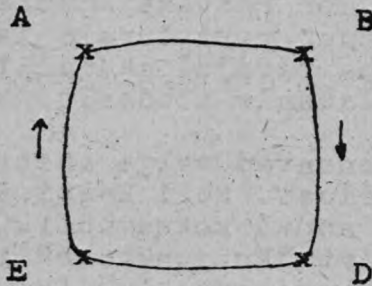
Eespool kirjeldatud kõikumisnähtusi nimetatakse hooajalisteks ehk sesoonilisteks.

Peale hooajaliste kõikumiste esineb veel rida teisi kõikumisi.

Struktuurilised muutused on tingitud sellest, et majanduse struktuur pidevalt muutub. Majanduselu areng on tingitud tehnika arengust. Masinate tarvitusele võtmine on põhjalikult muutnud majanduselu struktuuri. Kui seda vaadelda sajandi vältel, siis see torkab eriti silma.

Trendilised kõikumised on veel pikema ajalise vältel, kui struktuurilised. Need on tingitud muutustest rahvastiku arvus, kliimatilistes tingimustes jne.

Konjunktuurilised muutused ilmnesid kapitalistliku majanduse esilekerkimisega.

Muutusi majanduselus uurides näeme, et nad moodustavad lõperguse ringi. A - B on kõrgekonjunktuuri ajajärk. Järelku tekib langus. Algab see väärtpaperite hinna langusega. See omakorda toob kaasa toormaterjalide hinna languse. Kaupused satuvad raskesse olukorda, sest nad peavad müüma odavamalt, kui ostsid. Müügiraskustega seltsivad osturaskused. Käitis peab vähendama toodangut ja vallandab töölisi. Tekib tööjõu ülepakkumine, mis põhjustab palkade languse.

B - D on kriisi periood, mille vältus on vahel kuu, vahel rohkem. Sel ajal ettevõtlikus tõmbub kokku. Raha tuleb palju pankadesse. Protsent langeb.

D - E surutisperiood võib vältuda 0,5 - 5 aastat.

E - A on tõusu periood.

Ühe või teise perioodi vältuse kestvust ei ole tänini keegi suutnud ennustada. Kogemuste põhjal on A-B ja D-E pikemad, kui B-D ja E-A.

A-B ja D-E perioodi nimetatakse staatilisteks, sest seal kõikumisi ei ole.

Säärane nähtus esineb ainult kapitalistlikus majanduses.

Majanduslike õpetuste ajalugu.

Vanal ajal oli majanduslik mõtlemine väljakujunemata sellepärast, et puudus rahvamajandus. Seepärast rahvamajanduse õpetusi vanemast ajast ei ole. On käsitletud majandusküsimusi peamiselt ainult üksiku käitise seisukohast.

See ajal majandusliku mõtlemise aluseks oli töö põlgus. Tööd tegid orjad. Inimesed jagunesid kolme klassi. Kõige kõrgem klass ainult mõlgutas mõtteid, järgmisena sõjamehed kui riigikaitsjad ning viimasel kohal olid talupojad ja orjad.

Xenophon käsitleb tööproduktiivsuse ja töökvaliteedi suhtes tööjaotuse tähtsust.

Aristoteles käsitleb kapitalikasvikut ja leiab, et raha ei ole poegimisvõimeline. See vaade on praegugi mõnel pool populaarne.

Keskajal arenesid tsunftilised organisatsioonid ja läänikord. Majanduslik suhtlemine oli minimaalne. Suurem oli see ainult linnades ja linnade ning nende tagamaade vahel. Linnade vahelist suhtlemist oli väga piiratud.

Ristiusu õpetuste mõjul töö tõsteti keskajal ausse, kuid töötulemust, jõukust, peeti patuks. Tööd pidi selleks teha, et õndsaks saada.

Kapitalikasviku suhtes oldi eitaval seisukohal, nagu Aristoteleski.

Rahvamajandus sel ajal puudus, mille tõttu ei olnud ka vastavat teadust.

Merkantilism.

Merkantilism on XVI s. algusest u. XVIII s. lõpuni enamikus Euroopa riikides valitsenud rahvamajanduspoliitiliste põhimõtete ja viimaste teostamisvõtete kogumõiste. Merkantilismi majanduspoliitilised põhilausead on järgmised.

1) Kogu majanduselu on riigivalitsemiskunsti tulemus; seepärast tuleb iga maa majandust juhtida riigi poolt.

2) Riigivalitsuse peaaulesandeks olgu maa tootlikkude jõudude suurendus, mis omakorda võimaldab maa rikkuse edendamist. Selleks tuleb töötlevat töödust toetada ja arendada kõigi võimalikkude vahenditega. Et tööduskäitised vajavad tootmistegurina palju inimesjõudu, siis tuleb esijoones hoolitseda rahvaarvu kasvamise eest.

3) Rahvusliku tööstuse edendamine on peavahendeid väliskaubanduse arendamiseks. Väliskaubandus tuleb korraldada nii, et kaubandusbilanss oleks võimalikult aktiivsem, - nii saabuks võimalikult palju raha maale.

Merkantilismi põhimõtete teostamiseks on esitatud järgmisi nõudeid.

1) Tööstust tuleb toetada edistega, soodustustega, monopolidega. Tootmisvahendite (toorainete, masinate jne.) sissevedu tuleb soodustada, nende väljavedu tuleb kas täiesti keelata või vähemalt erakordselt kõrgete tollimaksudega koormata. Oma maa valmistoodete väljavedu tuleb kõigiti soodustada, välismaa omade sissevedu kas täiesti keelata või suuresti tollistada.

2) Väliskaubanduse edendamiseks tuleb asutada riiklikul toetusel kaubanduskompaniisid ja laevaseltsi. Kaubavedu toimugu oma maa veovahenditega (eriti laevadega). Tuleb kõrvaldada teiste maade vahetalitus väliskaubanduses.

3) Toormaterjalide võimalikult odavalt saamiseks ja valmistoodete võimalikult kallilt müümiseks tuleb hankida asumaid ja sõlmida soodsaid kaubanduslepinguid.

4) Rahvaarvu suurenemiseks tuleb soodustada võimalikult varajast abiellumist. Sisserännet tuleb soodustada, väljarennet takistada. Merkantilistlik majanduspolitiika oli seega autarktiline ja ta lõppeesmärgiks oli oma maa rahvuslik hüveolu. Merkantilismi ideedel oli tegelikus elus suur edu, ~~kuid~~ teaduslikult terviklikku süsteemi ega majandusteadusliku koolkonda merkantilism ei moodusta. Seepärast pole alust kõnelda m e r k a n t i i l s ü s t e e m i s t, nagu seda pahatihti tehakse. Merkantilismi põhimõtete üha suurema rakendamist on taas märgata tänapäeval (eriti pärast Maailmasõda) peaaegu kogu maailmas nii suuremate kui ka väiksemate riikide majanduspolitiikas. Seetõttu nimetataksegi moodsat merkantilistlikku majanduspolitiikat neomerkantilismiks.

Tähtslikemalt teostas merkantilismi põhimõtteid J.B.Golbert Prantsusmaal. Inglismaal oli tähtsaimaid merk.-mi teostajaid O.Cromwell, Preisimaal - Friedrich Wilhelm I ja Friedrich II, Austrias - Maria Theresia ja Joseph II, Venemaal - Peeter I.

Füsiokratism.

Füsiokratism on esimene tõeline majandusteaduslik koolkond ja õpetus, rajatud XVIII s. kesküaiku prantsuse arsti Fr.Quesnay poolt. Füsiokratism on loodusõiguse-süsteemi ning

sellistena mitte ainult majandusteooria, vaid majanduslikke põhimõtteid tugevasti esikohale tõstev ühiskonnateadus. Füsiokratismi põhialused on järgmised.

1) Jumala tahtel allub sotsiaalne ja majanduslik elu muutumatule looduseadustele, loomulikule korrale.

2) Et neil looduseadustel on üldine ning püsiv iseloom, siis alistub kõikide aegade kõikide rahvaste majanduselu samaseile seadusile.

3) Igaüht juhib ta omahuvi; inimese püüd taotella ainelist kasu olgu majanduselu ainukeseks juhtijaks ja kannustajaks.

4) Riigi vahelesegamine majandusellu on ainult kahjulik, sest see takistab Jumalast seatud loomliku korra seaduspärasest arengut. "Laske (varu) valmistada, laske käibida!" - las majanduselu kujuneda segamatult, nagu ta ise areneb! - see nõue kujunes füsiokratismi majanduspoliitika peapõhimõtteks. Riik peab ainult püüdma kõrvaldada takistusi, mis häirivad loomulikku korda.

5) Tuleb võidelda merkantilistide majanduspoliitika vastu: kaitsetollide asemele astugu vabakaubandus, vabaliklus.

6) Rahvaste rikkus ei seisa rahas (nagu arvasid merkantilistid), vaid maasaadustes. Maa üksi on jõukuse allikas, maa üksi annab puhastooki. Seepärast ei ole kaubandus tootlik. Tootlikud on ainult ürgtootmisalad: põllu- ja metsamajandus. Kogu rahvas jaguneb kahte klassi:

a) tootlik klass - põllumehed,

b) mittetootlik klass - kõik teised inimesed, kes elavad, kas otseselt või kaudselt, põllumehe toogist.

7) Seepärast on ka ainsaks ratsionaalseks maksustamisviisiks põhimiku puhastooigi, s.o. põllumeeste maksustamine.

Vastandina merkantilismile oli füsiokratismil suur teoreetiline, aga väike praktiline tähtsus. Tähtsamaid füsiokraate peale Fr. Quesnay olid Prantsusmaal - A.R.J. Turgot, P.P. Mercier de la Riviere, M. de Mirabeau, P.S. Du Pont de Nemours; Šveitsis - Isaak Iselin; Saksamaal - J.A. Schlettwein, Baaden-Durlach'i markkrahv Karl Friedrich.

Klassikaline koolkond.

Rahvamajandusteaduslik koolkond, mida iseloomustab füsiokraatide loodusteaduslikust mõtteviisist ülevõetud individualistlik põhimõte. Klassikalise koolkonna esindajad vaatlevad majandust individuaalsete jõudude ristmõjuna. Füsiokraatide tarveterahulduse põhimõtte asemel toonitavad nad kasu püüdu.

Kasum on klassikalise koolkonna arvates majanduselu peateguriks. Klassik.koolkonna esindajad on majandusliku liberalismi, s.o. vaba võistluse veendunud pooldajad, kelle arvates rikkuse peallikaks on töö.

Majanduslikkude nähtuste isoleeritud vaatluseks konstrueeris klassik.koolk. n.n. H o m o o e c o n o m i c u s'e. Klassikaline koolkond otsis majanduselus loodusseadusi rakendas majanduselu nähtuste uurimisel abstraheriv-isoleerivat ja eriti deduktiivset meetodit.

Et klassik.koolkonna rajajad ja peaesindajad olid inglise majandusteadlased (eriti A.Smith ja D.Ricardo; peale nende veel R.Malthus, J.Mill, H.McCulloch, W.N.Senior, J.St. Mill ja J.E.Cairnes jt.), siis nimetatakse teda ka inglise ehk l i b e r a l i s t l i k u k s k o o l k o n n a k s. Klassikalise koolkonna tähtsamaid esindajaid on veel prantslane J.B.Say ja sakslane J.H.v.Thünen.

Smith Adam, šoti moraalifilosoof ja rahvamajandusteadlane, sünd. 5.VI.1723. Kirkcaldy's Šotimaal, suri 17.VII.1790. Edinburgh'is; oli a-il 1751-64 filosoofiaprof. Glasgow' ülikoolis, reisis 1764-66 Šveitsis ja Prantsusmaal, kus eriti Pariisis tutvus isiklikult tolleaegsete tähtsamate füsiokraatide ja entsüklopedistidega. Smith'i majandusteaduslikud teooriad on põhjaneva väärtusega. Smith'i järgi on kogu majanduse keskuseks töötav ning vahetav inimene. Rikkuse moodustavad aasta jooksul teataval maal toodetud hüvised. Töö tootlikkuse tõstmise peavahendeid on tööjaotus, viimase paratamatuks tulemuseks - vahetus hüviste vahetusväärtuse ehk hinna alusel. Rahvatulu kolme liigi - - töötasu, kapitalikasviku ja põhimikurendise - kõrguse lõplikeks määrajaks on turulesinev pakkumine ja nõudmine. Kauba loomulikuks hinnaks on ta tootmiskulude väärtus, turuhind kujuneb aga pakkumise ja nõudmise suhete kaudu. Majandava inimese teotsemiste otsustavaks määrajaks on omahuvi, mida taotelles ta teotsevat ühtlasi paratamatult üldsusegi huves. Majanduspoliitiliselt pooldab Smith vabavõistlust, seega vabakaubandust ja rahvusvahelist tööjaotust. Smith on liberalistliku majandusliku mõtlemise tähtsaimaid esindajaid, kes selle tulemused esimesena koondas terviklikuks teaduslikuks süsteemiks. Vabamajanduslikkude põhimõtete teostamisel oli Smith'il suur mõju. Ta õpetuste alusel kujunes hiljemini klassikaline koolkond.

Klassikute õpetusele tekkis pikk rida reaktiivsuundi.

Helveetslane Simonde de Sismondi (1773-1842) oli algul suur Smith'i pooldaja, soovitades tema vaateid rakendada Helveetsias. Inglismaal õppis Sismondi tegelikult olukorda tundma ja muutis kohe oma suhtumist, nähes sealset tööliste kirjeldamata rasket olukorda. Töölise olukord oli äärmiselt vilets. Muidu elada ei saanud, kui tuli töösse rakendada kogu perekond, alates isegi õige noortest lastest. Masinate suure tootlikkuse ja selle tulemusena tööjõu külluse tõttu vähendati töötasud minimaalseks. Olukord muutus otse karjuvaks. Töötatööliste massid valgusid üle maa laiali ning hankisid endile ülalpidamist vargusega ja röövimisega, terroriseerides kogu elanikkonda.

Inglismaal oli rikas läinud rikkamaks ja vaene vaesemaks. Inimene, väärtuste suurendamisel oli toodud ohvriks. Sismondi nõudis, et riik peab reguleerima töövõtjate ja tööandjate vahet.

Romantiline koolkond.

Romantiline koolkond, rahvamajandusteaduses XIX s. esimesil aastakümneil reaktiivsuuna klassikalisele koolkonnale tekkinud suund, mille rajajaks ning peaesindajaks oli A.H. Müller. Romant.koolkond näeb ühiskonnas orgaanilist tervikut, rõhutab majanduseluski esinevate irratsionaalsete jõudude tähtsust ning käsitab riiki ja majandust lahutatamatult tervikliku, elava rahvusliku organismina. Romant.koolkond, mille ideaaliks on keskaegne seisuslik majanduskord, on moodsa kapitalistliku majanduse veendunud vastaseid. Tänapäeval on romant.koolkonna peaesindajaks O.Spann. Romant.koolkonna õpetustest on palju ammutanud Saksa rahvussotsialistid.

Rahvuslik majandussüsteem.

Selle süsteemi rajajaks oli saksa teadlane Friedrich List (1789-1846). 1841.a. avaldatud töös "Das nationale System der politischen Ökonomie" leidis ta, et klassikud on oma õpetusi püüdnud liigselt üldistada, lähtudes seejuures ainult ühe, Inglismaa, olukorrast. Smith uuris Inglise olukorda, mis oli maksev ainult seal.

List'i arvates indiviidi ja inimkonna vahel on rahvus, kellel on erinevaid jooni. Seepärast ka iga üksiku rahva majanduses on erinevaid jooni. Üksikute rahvaste majanduslik areng on olnud erinev. Samuti nende arenguaste. Seepärast

Iga rahvas nõuab erinevat majanduspoliitikat. Arenenud Inglise tööstus oma huvides lämmatab teises riigis vaetava tööstuse.

Põllumajandus ei võimalda kiiresti rahva jõukusel areneda, vaid iga rahvas sellepärast peab arendama rahvuslikku tööstust, kuid ainult siis, kui selleks on loomulikke eeldusi. Oma tööstust peab kaitsma kasvatustollide abil. Tööstust peab ka tõesti arendatama.

List ei poolda peale ksvatus- ja võitlustollide teisi tolle.

Pärast List'i surma tema õpetus on muutunud populaarseks kogu ilmas, eriti pärast Maailmasõda. Praegu iga riik arendab nüüd oma tööstust kasvatustollide abil, mille vastu on pidevalt võidelnud Briti. Omatööstuse arendamine on praegu mõnele riigile eluküsimuseks.

Sotsialism.

See termin hakkab esmakordselt esinema XIX s-i algul koos samanimeliste õpetustega. Ka neid õpetusi kutsus esile suur häda, mida oli loonud liberalism Inglismaal. Sotsialismi defineerida pole kerge, on väga palju paralleelseid suundi ja vaateid. Üldisem definitsioon on: sotsialismiga mõeldakse süürist ühiskondlikku korda, kus tootmisvahendid kuuluvad ühiskonnale ja kogu majanduse organiseerimist juhivad ühiskond oma organite kaudu. See definitsioon on laiali valgub, sest jätab välja sotsialismi eesmärgid, mis iseenesest võivad olla erinevad.

Sotsialismi üks eesmärkidest on - õigluse teostamine, s.o. tuleb lõpetada ühe rahvakihi kurnamine teiste poolt. Ka siin on esile tõstetud õiglase tasu küsimus. Siin minnakse veelgi kaugemale ja öeldakse, et iga inimene peab saama vastavalt enda tarvetele, s.o. sei juhul kui ta on töös, loomingu- ja protsessis end pingutanud, optimaalselt. Sotsialistid arvavad, et kui tootmisvahendid (põhimik ja kapital) on ühiskonna käes, siis on palju kergem kogu tehnika edu rakendada ühiskonna kasuks. Kapitalism seda takistavat, sest võtvat kasutamisele vaid need uuendused, mis suurendavad tootlikkust ning vähendavad tootmiskulusid. Selline sotsialismi vaade praegu ei pea paika, sest pidevalt on võimatu teha rohkem kulutusi kui saadakse tulu. Ka N.Vene on võtnud oma majanduses rentaabluuse aluseks, seda rõhutatakse kogu aeg järjekindlalt. Peab olema kulude ja tulude arvestus ning took peab kulud ületama, vastasel korral tekib kord krahh.

Sotsialismi suundi.

Utopistlik sotsialism.

Utopistlikuks sotsialismiks nim. seda sotsialismi suunda, mis püüab sotsialismi teostada ainult propaganda kaudu. Utopistid olid ise veendunud s-i positiivsetes külgedes ja arvasid, et s-i paremuste selgitamine propaganda kaudu võib inimesi viia arusaamisele neist suurtest paremustest, mida see kord pakub, et isegi kapitalistid vabatahtlikult loovutavad oma varad ühiskonnale. Selle suuna esindajaiks olid: prantslased Saint Simon ja Fourier ning inglane R. Owen. Nende meeste vaated veidi erinevad üksteisest, kuid enamikus olid nad kõik suured unistajad, fantaseerijad. Isegi arvatakse, et Fourier oli puuduliku mõistusega, nii näiteks soovitab ta meresõidu arendamiseks ja hõlpsustamiseks laevade pukseerimiseks dresseerida vaalu.

R. Owen oli tõsisemaid mehi utopistide seas. Owen on ühistegevuse isa. Ta oli jõukas inimene, omas suuri kätisi, kus teostas suuri maudatusi tööliste olude parandamiseks.

Väga häa ülevaate utopistlikust sotsialismist annab vene sotsialist Tugan-Baranovski oma teoses "Očerki iz novejšej istorii političeskoj ekonomii."

Teaduslik sotsialism ehk marxism.

Kui utopistidele sotsialismi põhimõtete teostamine oli eetiliseks tarbeks, siis marxistid näevad selles loodusseaduslikku paratamatust. Nad ütlevad, et see peab tulema, sest ühiskond peab korraldama majanduslikku elu ja vahendeid - see on seadus.

Teadusliku sotsialismi õpetus põhineb Karl Marx'i poolt rajatud ajaloo materjalistlikul mõistmisel. Ta ütleb, et elus on primaarne tegur majanduslik tegur, kõik muu on tulemus sellest. Nii näit. kultuuriline-, poliitiline-, ühiskondlik elu kujuneb selliseks nagu on kujunenud majandus. Niipea aga kui kujundame ümber majanduse, siis paratamatult tulevad esile murrangud ka teistel elualadel.

Miks peab tulema sotsialistlik kord? Karl Marx ütleb oma "Das Kapital'is", et kapitalistlikus majanduses valitseb immanentne tendents kapitali kuhjumiseks ikka väiksema arvu inimeste-kapitalistide kätte. Kord saavutatud majandusliku ülevõimu tõttu haaravad kapitalistid ka poliitilise võimu

iseenesest, sest see on ju majandusest sõltuv. Sellise nähtega ei saa aga ühiskond leppida, kus üksikud haaravad võimu enda kätte. Tulemuseks on - revolutsioon ning kuhjunud kapitalide natsionaliseerimine. Marx aga luues sellise teooria ei püüagi seletada kapitali kuhjumise põhjusi, ta väidab, et see on looduse seadus ja sama seaduse tagajärjeks on ka revolutsioon.

Akkumulatsiooni teooriat on püüdnud seletada sakslane Rudolf Hilferding oma teoses "Finanzkapital" väites, et tänapäeva tööstusesse rakendatud kapital tuleb ülekaalukalt pankadest. Sellega kogu majanduselu, eeskätt tööstus, satub pankade mõju alla, ühesõnaga pangad saavad majanduse peremeesteks. Kogu selle nähte tulemuseks on ka tema järgi revolutsioon. Ka tema ei seleta akumulatsiooni põhjusi, ta vaid kirjeldab teatud sündmustikku.

Akkumuleerumise põhjuse täiesti rahuldavalt seletas prof. Schmalenbach õeldes, et selle põhjuseks on kapitali illikviidsus.

Teadusliku sotsialismi õpetuse nõrgim koht on see, et ta ei seleta ära, miks kapitali akumululeerumisele järgneb just sotsialistlik kord. Miks aga mitte monarhism, fašism või mõni muu poliitiline kord? Teadusliku sotsialismi pooldajad kasustavad akumulatsiooni nähtu vaid selleks, et kuidagi moodi luua alus nende poolt propageeritud sotsialistlikule revolutsioonile, et koos sellega ka oma ideed maksvusele viia.

Teaduslik sotsialism omab alaliike, millised jagunevad kahte rühma. Esimene rühm - radikalism; teine - revisjonism. Esimesed võtavad K. Marx'i õpetusi puhta tõena, see on nende doogma. Nad väidavad, et siirdumisprotsessi kapitalismilt sotsialismile võib oma soovi kohaselt ka kiirendada. Selleks tuleb teostada võimalikult pea revolutsioon ning maksma panna proletariaadi diktatuur ja juba diktatuuri kaitse all luua sotsialistlik kord. Selle voolu esindajate hulka kuuluvad Lenin, Buhharin jt.

Teine rühm - revisjonism - võtab Marx'i õpetuse revideerimise alla. Kõige pealt nad ei soovi sotsialiseerumise protsessi kiirendada revolutsiooni ega ka proletariaadi diktatuuri kaudu. Nad soovivad kõike saavutada seadusandlikul teel. Riik ise peab oma seadusandluse abil looma sellise olukorra, kus kapitalistliku korra pärandus iseenesest juba küpseks saanud töölistkonnale siirdub. Selle rühma väljapaistvamaid mehi on vene professor Tugan-Baranovski.

Riiklik sotsialism.

See õpetus soovib sotsialistlikku korda sisse viia riigi poolt loodud seadusandluse kaudu. Riik peab seadusandluse teel natsionaliseerima kapitali ja selle järele võtma enda peale majanduselu juhtimise. Siin ei räägita enam inimeste ümberkasvatamisest ega ka looduse seadustest, vaid ollakse veendunud, et sotsialistlik kord on parem kui ükski muu kord ja sellepärast tuleb see sisse viia riikliku võimu abil. Selle suuna peaesindajaks on Carl Rodbertus-Jagetzov. Tema töö "Das Kapital" on väga hästi ja suure põhjalikkusega kirjutatud. Oma töös püstitab ta sotsialistlikud põhimõtted juba enne Marx'i. Selle tööga mõjustas ta tublisti Marx'i, nii et ka Marx'i "Das Kapital" sisaldab Rodbertuse mõtteid.

Mis puutub K.Marx'i "Das Kapitali", siis on see väga raskepärastelt ja raskes stiilis kirjutatud. Ta pole määratud laiadele hulkadele lugemiseks. Enamik populariseeritud väljaandeid on aga väga tendentsioossed. K.Marx suhtub ka kõikidesse teisiti mõtlejaisse otse toorete, sõimavate sõnadega, nimetades neid lihtsalt idiotideks.

Kommunism.

Kõige laiemas mõttes mõeldakse kommunismiga koos mingisugust ühisvara omandamist ja ühist kasustamist. Kommunism on sotsialistlikus mõttes sootuks teine asi. Kommunism kujutab enesest marxismi üldliikumist. Varem nimetatigi marxismi kommunismiks. Pärast Vene revolutsiooni nimetati kommunismiks just bolševismi, s.o. Venemaal mõjule pääsenud marxistlikku suunda. On püütud ka definitsiooniga luua vahet sotsialismi ja kommunismi vahel, kuid see pole siiski suutnud luua selgust.

Anarhism.

See on rohkem poliitiline kui majanduslik õpetus. Anarhism ei taha tunnistada ühtegi survet ülevalt alla. Ta on loodusfilosoofilisi suundi ja seepärast arvab, et ükski teine olevus ega teine inimene ei või inimesele eeskirju anda. See õpetus tunnistab vaid neid eeskirju, mida inimesed ise vabatahtlikul kokkuleppel loovad.

Majanduslikkudest suundadest on selles õpetuses tähtsaimad sündikalistlik suund. See ütleb, et üksikud majanduslikud rühmad oma tarvete sunnil ühinevad sündikaatidesse ja nende kaudu hakkavad oma huviseid kaitsma.

Sots.õpetus on leidnud palju pooldajaid isegi tänapäeval.

Nagu ühtegi maailmavaadet ei saa teaduslikult põhjendada nii ei saa ka sotsialismi. Siin pole mingisuguseid paratamatusi, vaid puhtsüülik maitse asi. Teaduslikult mingisuguse maailmavaate põhjendamine on vale või sihilik. Maailmavaade on vaid usk aga mitte mingisugune paratamatus, mis sotsialistliku korra juba seadusepärast sisse peab viima.

Kateedersotsialism.

Siin pole tegemist sotsialismiga. Nimetus kateedersotsialism tekkis 1870-71.a. ning on rohkem pilkega seotud. Siin öeldakse, et paljudel sotsialistidel, kes selle õpetusi agaralt propageerivad, puuduvad igasugused sotsialistlikud alused. Puhtsotsialistlike põhimõtete järgi viis ka Bismarck oma reformid läbi, kuid maailmavaatelt polnud ta kaugeltki sotsialist. Kateedersotsialismil oli suur praktiline tähtsus. Kateedersotsialistid organiseerisid eilise organisatsiooni - Verein für Sozialpolitik - kuhu koondusid paljud õpetlased, kelle seisukohavõttud mitmesuguste küsimuste lahendamisel leidsid suurt tähelepanu.

Ajalooline koolkond.

Ka see tekkis opositsioonist liberalismile. Ka see koolkond lähtub liberalistliku koolkonna kriitikast juhtides tähelepanu sellele, et pole olemas sellist majandust, mis on sõltumatu nii ajast kui ruumist. Selle koolkonna pooldajad väidavad, et majandus on ajaloo arenemise produkt. Samuti kui üksikud rahvad on ajaloo vältel iseseenas arenenud, nii ka majandus. Ta on olnud iga rahva lahutamata kaaslasena. Igale ajalooliselt erinevalt kujunenud ühiskonnale tuleb luua erinev majandus. Teooriaga ei saa seletada majanduselu, sest viimane on liiga dünaamiline, et alluda mingisugusele seadusele.

Et majandusest aru saada, seletasid ajaloolise koolkonna esindajad, selleks peab oma pilgud pöörama ajalukku. Ajaloost tuleb otsida neid tegureid, mis teatud rahva on viinud teatud tasemele. Et ajaloole paralleelse saaks tõmmata käesolevas elus, selleks peab otsima minevikule sarnanevaid sümptoome kaasaegsest elust ning neid siis rakendama majandusse.

Selle kooli rajajaks on Karl Knies, W. Roscher, Br. Hildebrand, G. Schmoller. Tervet koolkonda jagatakse kahte rühma:

1. vanem ajalooline koolkond Knies'i ja Roscher'iga eesotsas. Nad tunnistavad ka kalssikalise koolkonna abstraktsid teooriaid ajalooliste uurimuste kõrval, näit. hinnateooriat.

2. Noorem ajalooline ehk ajaloolis-eetiline koolkond
Schmoller'iga eesotsas. Schmoller on eelkõige absoluutse ajaloolise süsteemi pooldaja. Ta ei tunnista abstraktseid teooriaid. Teiselt poolt ta leiab, et majand. poliitilised eesmärgid on puhteetilised.

Kui merkantelismi eesmärk oli riigivõimu tugevus, bürokraatismi - jumalik harmoonia, klassitsismi - materiaalsed hüvised, sotsialismi eesmärk - uus maailmakord jne.jne., siis Schmoller'il on tüüpilised saksa vaatekohad viies sisse aususe, religiooni, korra jne.

See koolkond, eriti Schmoller'i näol, on teinud kohutavat tööd ajaloo uurimise alal. On kirjutatud pakse raamatuid sel alal, kuid need on vaid kirjeldavad, on süstematiseerimata toores materjal. Nad pole olevikuni välja jõudnudki, vaid jäid kinni keskaega.

Kahjuks ei saa aga seda materjali majanduse jaoks kasutada. Öeldakse külle, et ajalugu kordub, kuid just selle kordumise alla ka majandust viia on peaaegu võimatu. On näit. kindlaks tehtud, et kõrgkonjunktuur vaheldub kriisiaegadega, kuid keegi pole senini suutnud seda ajaamplituuti kindlaks teha, mille järel üks järgneb teisele. Ajaloo sündmustik on aga veelgi irregulaarsem kui konjunkturi korrapärasus ajas. Koolkonnal ei ole oma positiivsed väärtused, kuid läks liiga kaugele teooriate mittetunnistamisega ning see kutsus esile omakorda uue opositsiooni.

Austria ehk Viini koolkonna näol,

mille esindajaiks on Carl Menger, K.v.Bohm-Bawer, L.Wieser, St.Jevons, L.Walras.

Menger kirjutas a.1882 töös, milles astub ajaloolise koolkonna vastu, juhtides tähelepanu teooria tähtsusele majanduse uurimisel. Ta ütleb, et ka induktiivne uurimine on vajalik, kuid kaugeltki mitte ainuline uurimismeetod majandusteaduse alal. Mengeri arvamus järgi ka liberalism ja klassitsism omasid oma plusse, mida ei saa kõrvale heita. Ta ütleb, et kui inglased ohverdasid ühe inimõlve, nad on aga selle eest rajanud ja üles ehitanud oma tööstuse. Kogu see koolkond hakkab uuesti suurt rõhku panema teooriatele.

Ka kaasajal tegeleb peaaegu igal maal teadusemehi majanduslike küsimuste kallal, kuid praegu ei saa veel nende vaadete eraldamiseks õpetusteks ja koolkondadesse tõmmata teravaid piirjooni. Võib vaid nentida, et Inglismaal on klassikaline koolkond ikka veel teatud määrani jõus. Sotsialiste oli enne "kolmandat riiki" Saksamaal ja enne fasismi Itaalias.

Ajalooline kool on välja surnud. Füsikratismi teaduslikku koolkonda enam ei ole, vaid poliitikut harrastavad vahest sedalaadset demagoogiat. Mis puutub merkantelismi praktikas- se, siis näeme, et elame kaasajal nn. neu- ehk uus-merkante- lismi ajastus. Paistab tänapäeval silma ka nn. sotsialoogiline koolkond, millel on pooldajaid USA's, Saksam., ja ka Itaalias. Need vaatlevad majandusteadust sotsioloogia haruna. Nende ar- vamuse järgi majandusteadus peab kuuluma sotsioloogia hulka. Õpetuses öeldakse, et kui soovid uurida majanduslikke küsimu- si, siis peab neid uurima koos sotsioloogiaga. Et aga kõiki sotsioloogiasse puutuvaid küsimusi teada, selleks peab inime- ne olema fenomeen teadmiste poolest. See koolkond ei eita ka teooriaid, vastupidi, ta ütleb, et keerukate küsimuste sele- tamiseks tuleb kasutada majanduse teooriaid, kuid tingimata koos sotsioloogiaga. Väidetakse, et majandusteooria ei ole retsept, seda peab vaid teadma, et osata tema abil oma sihti saavutada.

Natsionaal-sotsialistide majanduslik õpetus.

N.-sots. pole veel lõplikult majandussüsteemi kujundanud. On vaid üksikuid seisukohti, mis paraku väga udused. Ka siin leidub palju romantismi koos metafüüsikaga. Selles rõhutatak- se, et selle süsteemi aluseks on nn. saksa vaim.

On väga raske täpset pilti anda rahvussots. soovidest majanduse alal. Üksikuid jooni esineb aga ka A. Hitleri "Mein Kampf'is". Neid peab aga sealt välja noppima, sest selgelt pole seal sellest midagi öeldud.

Rahv.-sotsialistid on suures opositsioonis liberalisti- dega ja isegi rohkem kui keegi teine. Nad lähevad isegi nii kaugele, et isegi kalkulatsiooni-meetodi nimetavad liberalist- likuks; ka see pidavat olema rahvussotsialistlik. Nende arva- tes on vabakaubandus juutide looming, mille kaudu nad on loo- nud ka oma rahvusvahelise juutide-riigi. Mis puutub rahvusva- helisesse juutide riiki, siis on neil selles mõttes palju õtt.

R.-sots. majanduspoliitika on ennastvarustav, autarkili- ne. Nad tahavad vaid välismaale müüa, mitte aga sealt osta. Liberalistlik vaim peab kaduma ja selle asemele peab asuma uus, nn. saksa vaim. Näib aga, et see nn. saksa vaim on sõja- kas, teisi vallutatav vaim. Nad rõhutavad, et majandus ei tohi olla profiidi saamise eesmärgiks, nagu see on muude õpetuste juures, vaid peab võimalikult palju suutma inimese tarbeid rahuldada. Nende põhimõtteks on nn. tarvetekatmisemajandus -

- see mõte on ka täiesti terve, kuid sellesse põimivad n.-sotsialistid suurel määral demagoogiat. On ju teada, et senini kehtib ka nende juures profiidi-taotlemise põhimõte. Tarveterahuldamine on jäänud vaid programmiks.

N.-sotsialistid juhivad tähelepanu sellele, et liberalism on olnud teadus jaotusest ehk distributsioonist, kus tootmine jäeti kõrvalasjaks nagu polekski sellel olulist tähtsust. (Samuti lähtuvad sotsialistide õpetused just jaotuse küsimusest, mis nende juures ongi aluseks). Rahvussotsialistid eriti tungivad kallale liberalistidele. Nad väidavad, et kui hüviseid on küllaldaselt, küll siis neid ka jaotada saab, sellep. peabki eriti hoolitsema just tootmise eest.

Eriti suurt tähelepanu pööravad n.-sotsialistid põllumajandusele. See on nende õpetuse järgi kogu rahvusliku olemise alus. Põllumajandus pole mitte vaid Mülleri toitjaseisus, vaid kogu rahvuse jõuallikas; rahvuse elujõud tuleb just maalt. Sellep. soodustatakse põllumajandust igakülgselt. Siin on n.-sots. ideaaliks täielik autarkia.

Suurt rõhku pannakse ka tööstusele. Ka seda peab kaitsma ja arendama. Ta peab olema täiesti vaba välismaalt sisseveetavast toorainest. Sakslased, arvestades just nende keemiatööstust, on sel alal ka üsna palju suutnud korda saata.

Vabakaubandust nad ei poolda. Üldse kaubandusele pööravad nad vähe tähelepanu. Programmi järgi nad tahavad eriti vaheltkaubanduse täiesti ära kaotada. 1933.a. tekkis ka pankade riigistamine päevakorda, kuid seda ei suutnud nad teostada, kapital osutus tugevamaks.

Hitler'i "Mein Kampf" näeb ette ka maareformi. A.1933 olla ta vastava kavaga esinenud ka Hindenburgi ees. See reform oleks kõige teravamini riivanud just Ida-Preisi mõisnikke ning need astusid selle vastu resoluutselt välja, lubades isegi siirduda Saksamaa võimu alt Rahvaste Liidu protektoraa-di alla. Hitler'il tuli järele anda.

Eritlist hoolt kannavad nad ka käsitöö eest, kuid see näib rohkem puhtpropaganda võttena kui käsitöö olundit oluliselt parandava aktsioonina.

Nende maj. poliitiliseks loosungiks on: enne üldsuse -
- siis enda huvi. Näib aga, et nad üsna tublisti kopeerivad A.Müller'it. Kaasaja n.-sotsialismi mõtete parimaks väljendajaks on Viini prof. Othomar Spann.

Fašistlik majanduspoliitika.

Itaalia majanduslik põhiseadus - Carta de Lavero
(21.04.1924.a.) - tähtsamaid põhimõtteid:

"Itaalia rahvas on organism, kellel on kõrgem elu, kõrgemad eesmärgid ja tegevusvahendid kui indiviididel ja indiviidide-rühmadel, kellest ta koosneb. Ta on moraalne, poliitiline ning majanduslik ühik, kes teostab end täiuslikult fašistlikus riigis.

Töö on kõigis ta intellektuaalseis, tehnilisis ja mannaalseis vormes sotsiaalne kohustus. Sel põhjusel - ja ainult sel põhjusel - teda kaitstakse riigi poolt.

Kogu toodang kujutab endast rahvuslikust vaatekohast vaadatuna ühtainust terviklikku ühikut; tema eesmärgid on ühtlikud ja nende tipuks on tootjate hüved ning rahvusliku võimu areng.

Rahvuse huves korporatiivne (Itaalia) riik peab eraalgatust tootmise alal mõjuvaimaks ning parimaks instrumentiks. Kuna tootmise eraorganisatsioon on rahvuse huves olelev funktsioon, siis on tootmise organisatsioon riigi ees vastutav tootmise suuna eest.

Tootlike jõudude kokkumõjust tekivad vastastikused õigused ja kohustused. Töövõtja, ükskõik kas ta on tehnik, teenija või tööline, on majanduskäitises aktiivne kaastööline. Majanduskäitise juhtimise eest on käitiseomanik (ettevõtja) vastutav.

Riik reguleerib majanduslikku tootmist ainult siis, kui eraalgatus puudub, on puudulik või kui see tarvilik riigi politikaks. Riigi vahelesegamine võib toimuda kontrollimise, virgutamise või otsese käitisejuhtimise näol."

1934.a. nov. peale on majandusalal teotsejad organiseeritud 22 koporatsiooni.

Majanduspolitika.

1) Tegelik m. on igasugune teadlik ning kavakindel majanduselu (nii käitis-, rahva- kui ka maailmamajanduse) korraldamine ja suunamine teatavate põhimõtete, antud vahendite või püstitatud eesmärkide kohaselt. Käitism- a subjektiks on ühiskäitised või nende ühtumid, rahvam- a subjektiks on riik. Rahvam. moodustabki m- a olulisima osa; tänapäeval mõeldakse m- ga peam. viimast.

2) M. kui teadus on majandusteaduse eriharu - rahvam. e. praktiline rahvamajandusteadus e. praktiline poliitiline ökonoomia, mille ülesandeks on: a) määrata isendite era- ja avalikkude kehamite (riigi ja omavalitsuse) ja teiste huviringkondade majanduspoliitiliste püüete ning huvide ulatust, tähtsust ja tugevust ning teaduslikult kaalutella, kui võrra need püüded on kokkukõlas riigi üldpoliitilise ning majandusliku põhikorruga ja kogu kultuursüsteemiga; b) kontrollida teaduslikult, milline mõju oli teostatud või oleks kavatseta- vail majanduspoliitilistel muudatustel; c) seada majandusli- kule arengule iseseisvaid eesmärke, mis tulevad antud majan- dusliku olundi kriitilisest vaatlusest seoses kogu antud kul- tuurtervikuga. Viimast ülesannet eitavad tänapäeval paljud majandusteadlased, eriti M. Weber ja tema järglased.

M- a tähtsamad esiharud on: 1) agraar- e. põllum., kuhu haril. kuulub ka metsa-, kalandus- ja jahipolitika, 2) tööndus- (käsitöö ja tööstus), 3) kaubandus-, 4) liiklemis-, 5) rahandus- ja krediidi-, 6) rahvastiku- ja 7) sotsiaalpo- litika.

Tähtsamaid Eesti tänapäeva majanduspoliitilisi küsimusi.

Majanduspoliitiliste küsimuste arutelu keerleb meil sa- geli "keerdsõlme" ümber: kas liberalistlik majanduspolitika või plaanimajandus?

Liberalistlik majandusteooria õpetab, et majanduslikus elus valitsevad samad seadused kui looduses. Nad on vältimatud ja paratamatud ning kui nende vahele ka segada, siis va- rem või hiljem nad panevad end ikkagi ise maksma. Edasi on majandusliku liberalismi või vabamajanduse üks põhiõpetusi, et vaba võistlus ja ettevõtja oma- huvi reguleerivad majandus- elu kõige paremini. Kui lähemalt vaadata majanduselu struk- tuuri sel ajal, millal liberalism majandusliku õpetusena tek- kis, arenes ja kestis, siis selgub, et vaba võistluse print-

siip tõesti oli teataval määral oma kohal. Majandusellu rakendatud kapital sel ajal oli likviidse laadiga, teda sai lühikese aja jooksul muuta sularahaks ja paigutada ümber teisele alale, kui teataval alal kapitali tasuvus ei olnud küllalt suur. Suurtööstust praegusel kujul siis ei olnud. Kapitali investeerimine tööstuse alal seisis peamiselt töötasus ka materjalis; tehnilised tööstusseaded olid primitiivsed ja võimaldasid hõlpsalt siirdumise ühelt alalt teisele. Vaba võistlus hoidis seega ära ületootmise ja reguleeris kapitali omavahelist võistlust. Mis puutub aga tööandja ja töövõtja vahet, siis vabamajandus sel alal lahendusevõimeliseks juba algusest peale ei osutunud.

Liberalistlik majanduspolitiika tõi kaasa sotsiaalse viletsuse ja häda, tekitas töötute klassi. Riigipoliitiliste abinõudega tuli siin kohe asuda asja parandama.

Vabamajanduse õpetus, olles oma ajajärgu sünnitus, ei andnud juba oma õitseaial seda, mis talt oodati.

Praeguse aja majanduselu raamidesse ta ei mahu enam ammugi. Tehnika areng järk-järgult muutis majanduslike käitiste struktuuri. Tänapäeval suurtööstuse alal keskmiselt 60% investeeritud kapitalist on tööstusseadete all, mis on rakendatud ainult ühe käitise alal. Tööstuse seisumisel, likvideerimisel või üleminekul uuele alale need seaded tuleksid realiseerida poolmuidu või pahatihti müüa isegi vanarauaks. Majandusellu rakendatud kapital on muutunud oma iseloomult ebalikviidseks, siirdumisvõimetuks ühelt alalt teisele. Vaba võistlus tähendaks siin mitte kapitalide omavahelise võistluse reguleerimist, vaid osa kapitali hävituse kätte andmist. See oleks destrukttiivne, hävitav võistlus, mis majanduselu varsti viiks rappa ja mida ei saa lubada. Nii näeme, et majandusliku liberalismi üks põhiluseid ka selles osas tänapäeval ei pea enam paika.

Kui küsida edasi, missugust majanduspolitiikat peab Eesti ajama, liberalistlikku või mõnda muud, siis üks asi on selge: liberalistlik see olla ei saa milgi juhul. On üldse eksiarvamine, nagu oleks Eestis liberalistlikku majanduspolitiikat kunagi aetud. Kogu iseseisvuse ajal on riik kaitsetollidega, sotsiaalseadustega, majandus- ja tööstuslikkude normidega majanduselu olnud reguleerimas. Seega vabamajandusest kui niisugusest puhtal kujul ei või olla juttugi ega saa see ka varemate aastate suhtes kõne alla tulla. On ka eksitus, kui väidetakse, et riik oma vaheleastumisega majanduselu korraldamisel on nüüd asunud vabamajandust hävitama ja teed tasandama plaanimajandusele.

Plaanimajanduse põhiõpetuse kohta valitseb mitmesuguseid arvamisi, kuid üldine on neis kõigis see, et riik peaks haarama kogu tootmise kvalitatiiivselt kui ka kvantitatiivselt oma kätte. Seda ei saa Eesti praeguse majanduspoliitika suuna kohta märkida. Vastuoksa - näeme üksikute seaduste ja küsimuste korraldamist majanduselu reguleerimise otstarbel. Mitmesugustel põhjustel riikliku võimu vaheleastumine majanduselu küsimuste korraldamisel peab olema senisest suurema ulatusega, mõjuv ja kiire. Riigi majanduspoliitika, taotledes üldjoontes senise majanduspoliitika süvendamise ja aktiveerimise eesmärki, on seadnudki endale esmajoones reguleeriva majanduspoliitika praegusaja majandusliku arenemise taseme juures on kohane ja annab ka sageli soovitud tagajärgi.

Kui võtta lähteks, et majanduselu küsimustes riigivõimu reguleeriv vaheleastumine on tarviline ja ka paratamatu, siis jääb küsida: missugune peab olema kriteerium, objektiivne alus selleks?

Majanduslike õpetuste ajaloost leiame mitmelaadilisi õpetusi selle kohta. Üks õpetusi on, et riigi majanduselu korraldamine peab sündima üldmajandusliku tootlikkuse alusel. Kõike, mis üldmajanduslikult kasulik või tootlik, tuleks riigil soodustada ja kõik, mis on ebatootlik, kõrvaldada. Mida selle üldmajandusliku tootlikkuse all aga mõista, selle kohta on vaateid palju ja nad lähevad üksteisest lahku ega paku objektiivset lähtekohta majanduselu küsimuste üle otsustamiseks. Füsiokraadid seavad selleks ürgtootlikkuse (põllumajandus, metsandus jne.), klassikaline koolkond, šotlase Smith'iga eesotsas, majanduslikud hüvised, eetiline koolkond aususe, õigluse, üksiku isiku arendamise, natsionalistlik Saksamaa üldhuvi jne. Teiselt poolt majanduselu korraldamist nõutakse käitiste tasuvuse, rentaabluse põhimõttel. Kasu profiit, peaks olema käitistel võimalikult suur. Sarnane printsiip võis olla otstarbekohane majandusliku liberalismi õitseajal, ei käi kokku aga praegusajaga. Kõik käitised ei taotle oma tegevuses kasusaamist, nagu terve hulk üldmajanduslike käitisi, paljud riigikäitised ja majanduskäitised. Rentaabluse printsiip seega üldise kriteeriumina ei saa olla vastuvõetav majanduselu korraldamiseks. Nn. ökonoomiline printsiip, mis hiljemalt on leidnud kohaldamist, seab käitiste majandamise aluseks suurima kasu teatavate vahendite juures. Ühenduses sellega viimasel ajal, eriti Ameerikas, aga ka Saksas ja Scomes on toimetatud uurimusi käitismajanduse rentaabluse kohta. Nende uurimuste põhjal Ameerikas rentaabluse koeffitsiendid on võetud mõõdupuuks

majanduselu mitmesuguste küsimuste üle otsustamisel.

Praktiliselt seisaks lahendus selles, et määratakse kindlaks käitiste normaalne profiit. See moodustaks baasi riigi majanduselu korraldamisel ja reguleerimisel. Mis see normaalne profiit siis oleks? Kapitali tasuvuse miinimummoodustaks see kasu, mida sama kapit.hoiusena kannaks pankades. Kuna investeerimine tähendab kapitali teatavasse hädaohtu seadmist, s.o. riskeerimist kapitali kaotada, mahutades selle mingisse ettevõttesse, siis käitise normaalne profiit peaks sisaldama endas ka kompensatsiooni riisikole. Kõige olulisemaks tuleb pidada seejuures võistlusriisikot; kui see lülitatakse välja, siis sellega oleks 80% üldisest riisikost kõrvaldatud.

Käitiste normaalne profiit peaks olema seega sarnane kasum, mis kataks hoiuintressi ja riisiko. Kihutuseks ettevõtlikkusele ja investeerimisele, arvestades meie kapitali vähesust, see kasum võiks olla veelgi suurem. Kuid see on juba tegeliku majanduspoliitika puht-taktikaküsimus. Igal juhul riik astuks vahele ainult sel korral, kui käitise profiit on kõrgem määratavast normist. Siin tuleb kõigepealt selgitada, millest käitise kõrge profiit on põhjustatud: madalast töötasust, tolli- ja hinnapolitikast või mõnest muust tegurist. Vastavalt neile tegureile tuleks siis valitsusel rakendada ka oma reguleerivaid majanduspoliitilisi abinõusid: nõuda tööpalkade tõstmist, alandada kaitsetolle, juhtida teatava käitise alale uut kapitali juurde või piirata kontsesioneerimisega kapitali ülemäärast ja kahjulikku mahutamist jne. Tollipoliitika esmaseks ülesandeks jääks seega kindlustada käitistele normaalne kasum. Mis puutub eksporttööstusse, siis on rahvamajanduslikult seda parem, mida suurema kasuga ettevõtted töötavad. Valitsusel tuleks ainult selle järele valvet pidada, et selle kasu saavutamine ei sünniks inimökoonomia arvel, s.o. madalate tööpalkade kaudu. Töötasu peaks olema vastav elumaksumusele, s.o. andma vähemalt äraelamise võimaluste minimumi isiklikust tööst elatujaile. Ei oleks aga üleaarune, kui käitised asuksid seejuures ühtlasi ka oma tööjõu amortisatsiooni fondi soetamisele, selle asemel, et elatanud töölisi saata riigi ja omavalitsuse hoolekande alla.

Eltoodust on üks asi kõigepealt selge: reguleeriva majanduspoliitika üheks eelduseks peab olema selge ülevaade käitismajanduse tasuvusest, mis praegu peaaegu täiesti puudub. Käitiste bilansid, mis leiavad avaldamist, ei paku selleks mingit objektiivset materjali. Kui valitsus tahab tagajärje-

kalt reguleerivat majanduspoliitikat ajada, siis on paratamatu, et seisukord sel alal eelkõige peab paranema. Käitiste arvepidamise ja aruannete korda on tarvis seadusandlikkudel alustel ühtlustada ja kõik majanduslikud käitised allutada avalikule revisjonile, milleks tuleks panna ametisse vastav revidentide kaader. Kuna tegelik elu annab sageli erandvorme ja tõstab esile erandküsimumsi; siis niisuguste majanduslike küsimuste otsustamiseks oleks tarvis kompetentset ja valjult-erapooletut asjatundjate kolleegiumi, nimetatagu seda "ajude trustiks" - nagu Ameerikas - või mõne muu nimega. Ainult säärase eelduste juures riigi reguleeriv majanduspoliitika võib olla tagajärjekas. Kui neid eeldusi ei ole, sammume tundmatusse.

--oOo--

Am940
Room